

Aspekty bezdomovectví jako generalizovaného psychosociálního selhání

Renáta Horáková

Bakalářská práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Renáta HORÁKOVÁ**
Osobní číslo: **H09075**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Aspekty bezdomovectví jako generalizovaného psychosociálního selhání**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti bezdomovectví.

Příprava metodiky výzkumné části.

Realizace kvalitativního výzkumu zaměřeného na subjektivní vnímání příčin bezdomovectví z pohledu bezdomovců.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009, 218 s. Psyché (Grada). ISBN 978-802-4727-813.

MATOUŠEK, Oldřich. Základy sociální práce. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007, 309 s. ISBN 978-80-7367-331-4.

MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 351 s. ISBN 80-7367-002-x.

PRŮDKOVÁ, Táňa a Přemysl NOVOTNÝ. Bezdomovectví. 1. vyd. Praha: Triton, 2008, 93 s. ISBN 978-807-3871-000.

VÁGNEROVÁ, Marie. Psychopatologie pro pomáhající profese. Vyd. 3., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2004, 870 s. ISBN 80-717-8802-3.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Karla Hrbáčková, Ph.D.**

Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. listopadu 2012**

Termín odevzdání bakalářské práce: **3. května 2013**

Ve Zlíně dne 19. února 2013

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 1.5.2013

.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací.

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užitje-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídně k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá problematikou bezdomovectví. V teoretické části vyjmenovává pojmy související s touto problematikou a zaměřuje se na příčiny bezdomovectví z psychosociálního hlediska. Praktická část je věnována kvalitativnímu výzkumu, jehož cílem je zjištění příčin bezdomovectví z pohledu samotných bezdomovců, vnímání jejich současné situace a budoucnosti.

Klíčová slova: bezdomovectví, bezdomovec, chudoba, emoční inteligence, socializace, adaptace

ABSTRACT

This thesis deals with the issue of homelessness. In the theoretical section lists the concepts related to these issues and focuses on the causes of homelessness psychosocial perspective. The practical part is devoted to qualitative research, which aims, to identify the causes of homelessness from the perspective of the homeless, the perception of their current situation and future.

Keywords: homelessness, homeless, poverty, emotional intelligence, socialization, adaptation

Poděkování:

Chci poděkovat vedoucí své bakalářské práce Mgr. Karle Hrbáčkové, Ph. D. za její pomoc, cenné připomínky a odborné rady, které mně poskytla při psaní této bakalářské práce. Dále děkuji respondentům za ochotu a čas, který mně věnovali.

Motto:

"Kdo nemá pro co žít, není ani s to nalézt cestu, kterou by k cíli došel."

Viktor Frankl

Prohlášení:

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné

OBSAH

ÚVOD.....	10
I. TEORETICKÁ ČÁST	12
1 HISTORIE.....	13
2 VYMEZENÍ POJMŮ	14
2.1 Formy bezdomovectví	15
3 PŘÍČINY BEZDOMOVECTVÍ.....	17
3.1 Bezdomovství jako negativní jev ve společnosti	17
3.2 Objektivní příčiny vzniku bezdomovectví	18
3.2.1 Nezaměstnanost	18
3.2.2 Chudoba.....	19
3.3 Subjektivní příčiny bezdomovectví.....	20
4 ETIOLOGIE VZNIKU BEZDOMOVSTVÍ	21
4.1 Emoční inteligence	21
4.2 Psychosociální potřeby	28
4.3 Selhávání v oblasti socializace	29
4.3.1 Socializace	29
4.3.2 Příčiny neúspěšné socializace	33
4.4 Schopnosti.....	34
5 ADAPTACE NA SITUACI BEZDOMOVCE.....	38
6 BEZDOMOVCI Z PSYCHOLOGICKÉHO HLEDISKA.....	40
II. PRAKTICKÁ ČÁST	43
7 VÝZKUM	44
7.1 Metodologie výzkumu	44
7.2 Výzkumný problém a cíle výzkumu.....	44

7.3	Druh výzkumu.....	44
7.4	Výzkumný soubor	45
7.5	Metoda sběru dat	45
7.6	Sběr dat	47
7.7	Charakteristika respondentů.....	48
7.8	Zpracování dat	49
8	VÝSLEDKY VÝZKUMU	51
9	SHRNUTÍ VÝZKUMU	58
	ZÁVĚR	59
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	61
	SEZNAM PŘÍLOH.....	64

ÚVOD

Negativní deviace ve společnosti patří k stále aktuálnějším tématům vzhledem ke stavu současné společnosti a doznívající (?) krizi. Bezdomovectví jako jeden z dříve sociálně-patologických jevů je jevem stále častějším, viditelnějším, a hlavně, může se dotýkat každého z nás. Postoj veřejnosti k tomuto problému je ambivalentní, rozporuplný; soupeří spolu lítost a odpor, často nevyřčená myšlenka: „Jak to někdo může nechat dojít tak daleko? To mně by se stát nemohlo...“

To, že bezdomovectví může postihnout pouze určitou skupinu obyvatelstva je ohromným mýtem. Podle dostupné literatury bezdomovectví označujeme jako **generalizované psychosociální selhání jedince** a jeho příčina tkví v dysfunkční osobnosti jedince, negativních návycích, nedostatečných výše zmíněných kompetencích, přičemž se spolupodílí faktory ekonomické, nezaměstnanost, fakt, že rodina bezdomovců bývá nefunkční nebo neexistuje vůbec, a pátráme-li po osobní anamnéze bezdomovce, často nacházíme jejich dětství vystavené nezájmu, násilí, podceňování apod.

Inspirací k zájmu o toto téma byl životní příběh mé dnes padesátileté kamarádky, mimochodem s vysokoškolským vzděláním. Její otec se stal ve svých čtyřiceti letech bezdomovcem, přičemž velkou roli zde podle ní skutečně hrála jeho osobnost – inklinoval k závislosti na alkoholu, podléhal i sebemenší zátěži a trpěl naprostým nedostatkem vůle. Vychovávala jej ambiciózní matka, která se věnovala spíše kariéře, než synovi. Rodina byla navíc neúplná; svého otce tento člověk vůbec nikdy nepoznal. Po rozvodu, iniciovaném důsledky alkoholové závislosti brzy přišel o svou část nemovitosti – jednoduše ji propil. Potuloval se po ulicích a ve svých nedožitých šedesáti letech zemřel na následky alkoholu – zřejmě místo alkoholu vypil žiravinu. Tento jedinec je opravdu čítankovým příkladem bezdomovectví.

Jeho dcera, moje kamarádka, se ve věku asi čtyřiceti let dostala do dluhové pasti. Prodala, co měla (naštěstí bylo co), dluhy splatila. Oddychla si, že se jí podařilo vyhnout se tomu, co ji tak děsilo ve snech, ale i v realu – nestala se bezdomovkyní. Protože se dodnes starala a stará o sedmdesátiletou maminku, která se prodejem nemovitosti také ocitla bez trvalého bydliště, protloukala se pár let po pronájmech. Podle ní je nejvíc ponižující „nikde nebydlet“, protože ne každý pronajímatel je ochoten poskytnout nájemci možnost trvalého bydliště. Náklady na bydlení v pronájmu ale stoupaly. Manžel – taktéž vysokoškolák – se ocitl na pouhý rok bez zaměstnání. Dva byty se už jednoduše nedaly

utáhnout, byť byly malé a nikterak luxusní. Obě děti studovaly vysokou školu a snaživě si při studiu přivydělávaly. Asi půl roku před dosažením padesáti let věku se moje kamarádka rozhodla požádat o hypotéční úvěr, aby si zajistila na „stáří“ alespoň nějakou jistotu. Vzhledem k dluhové pasti se ale objevil problém s registry. Kamarádka celkovou situaci komentovala jako „suspektní incipientní bezdomovectví“ a tuto sociální diagnózu označila jako hrozící epidemii společnosti.

S čítankovým příkladem nemá sice tento příběh nic společného, ale dokazuje jednoznačně moji hypotetickou úvahu, že bezdomovcem se v dnešní době může stát prakticky každý...

Média často prezentují bezdomovectví pouze v negativním smyslu, proto nemá veřejnost mnoho možností vytvořit si objektivní názor. Příběh mé kamarádky mě vedl k zamyšlení, jak lehce se člověk může dostat až na okraj společnosti a být z ní vyloučen. Kladu si otázku, zda jednou, až nebude kamarádce stačit výše starobního důchodu k zaplacení nájmu, se o ni její děti postarají. Její rodina je z a t í m funkční.

Pokud nás v životě postihne nějaká nepříjemnost, ptáme se proč, tedy, snažíme se najít příčinu. Cílem mé bakalářské práce je pokusit se najít společné příčiny, pokud existují, které mohly způsobit bezdomovecký statut. Ve společnosti přetrvává rozšířený názor, že bezdomovec je za svoji situaci bezvýhradně zodpovědný. Zvolila jsem formu kvalitativního výzkumu, protože bych chtěla zjistit informace nové a pokusit se vytvořit zakotvenou teorii.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 HISTORIE

O fenoménu bezdomovectví nelze hovořit jako o něčem novém. Bylo zde od nepaměti. Pokud se zaměříme na samotnou Českou republiku, tak se o bezdomovectví začalo více hovořit teprve po roce 1989. Do této doby „neexistovali“ nezaměstnaní a bezdomovci. Každý musel mít v občanském průkazu uvedeno bydliště a zaměstnání. Tzn. každý, byť jen formálně musel někam patřit. Kdo nebyl zaměstnán, byl souzen za příživnictví. Lidé bez domova v této době samozřejmě existovali, ovšem nebylo je vidět, protože většinou přebývali na ubytovnách svých zaměstnavatelů. Jednalo se zejména o jedince, kteří prošli ústavní výchovou, nebo ty, kteří odešli od rodiny. Již v té době byly u jednotlivých městských úřadů vedeny pořadníky na přidělení bytu, kdy samotné zařazení do pořadníku znamenalo splnění určitých kritérií, což v těchto případech nebylo možné. Teprve po roce 1989, kdy velké podniky krachovaly, se objevila nezaměstnanost a s tím vyplulo na povrch bezdomovectví. Lidé nebyli zvyklí na změnu životního stylu a také na řešení tohoto typu problému, proto se také někteří nedokázali přizpůsobit nové politicko - ekonomické situaci, anebo ji nepochopili. Jako další důležitá skutečnost se jeví to, že byla zrušena trestnost příživnictví. Tzn., již neexistovala žádná obava z možného obvinění.

Ve společnosti doposud existovala pouze jedna třída. Dle komunistické ideologie jsme si byli „všichni rovni“. V souvislosti s uvedenými změnami po roce 1989 došlo k rozvrstvení společnosti. Objevili se zbohatlíci, kteří využili tehdejší situace a získali velké majetky. Většina obyvatel se pohybovala ve střední vrstvě a vyčlenila se nižší vrstva. Společnost si začala uvědomovat chudobu. Dříve byl tento pojem spojován zejména se zeměmi třetího světa, např. africké země trpící hladomorem apod. Chudoba je jeden z jevů, který je společný pro všechny bezdomovce. (Hradečtí, 1996)

K významným událostem souvisejícím s pádem komunistického režimu a bezdomovectvím bezpochyby patří amnestie Václava Havla z roku 1990. Týkala se více jak 23000 osob. Část propuštěných vězňů se již neměla kam vrátit, a proto začali žít „na ulici“. V souvislosti s amnestiemi je nutno zmínit amnestii Václava Klause z ledna roku 2013, která stejně jako amnestie Václava Havla přispěla k nárůstu počtů lidí bez domova.

2 VYMEZENÍ POJMŮ

Bezdomovec

Český právní řád vymezuje *bezdomovce* jako člověka bez státního občanství nebo domovského práva. Schwarzová (In Matoušek, 2005) uvádí, že v historii prošel pojem Bezdomovec významovým posunem. Setkáváme se i s jinými výrazy označující bezdomovce např. osoba bez přístřeší, člověk bez domova nebo člověk na ulici. (Průdková, Novotný, 2008). Šířeji lze vymezit bezdomovce „jako člověka, kterého z různých důvodů postihlo společenské vyloučení a ztráta bydlení, nebo který je touto ztrátou ohrožen, žije na veřejných místech či v neadekvátních, nebo nejistých bytových podmínkách.“ (Vacínová, 2006)

Bezdomovství

V případě definice bezdomovectví se setkáváme s rozdílnou odbornou terminologií.

Jak uvádějí Hradečtí (1996), bude každá definice bezdomovství nepřesná a omezená, protože vždy bude záležet na úhlu pohledu. Oblast výkladů je proto velmi rozmanitá.

Hartl, Hartlová (2000) vysvětlují bezdomovství jako situaci osoby, která nemá bydliště, přespává v kanalizacích, parcích, v nepoužívaných vagónech, pod mosty, v lepenkových krabicích. Jedná se o lidi, kteří bývají v krizové situaci, duševně nemocní, toxikomani.

„Bezdomovství je z psychosociálního hlediska komplexní kategorií, nejde zde jen o vymezení vztahu k bydlení, ale o určitý způsob života. Tuto extrémní variantu akceptují lidé, jejichž osobnost je zásadnějším způsobem zaměněna a oni z toho důvodu nejsou schopni plnit mnohé společenské požadavky. Někdy nejde o volbu, ale spíše o sociální pád, který nedokážou ovlivnit („možná ani nechtějí“). Bezdomovství je výsledkem generalizovaného psychosociálního selhání spojeného se ztrátou běžných rolí a úpadkem společenské prestiže. Tak zásadním způsobem obvykle selhávají lidé s dysfunkční osobností, s nedostatečnými kompetencemi a negativními návyky.“ (Vágnerová, 2002, s. 748)

Barták (2004) přirovnává bezdomovství k sociální deviaci, protože je odchýlením od normy (v tomto případě je normou myšlena každodenní hygiena, bydlení atd.)

Vágnerová (2002) dále konstatuje, že bezdomovectví bývá výsledkem procesu postupného sociálního propadu a následné rezignace na lepší alternativu, a jen vzácně bývá volbou. Tito lidé obvykle nemají zaměstnání, ani rodinu. Jejich vztahy s blízkými jsou tak narušené, že úplně ztratily svůj význam. Vazby ke společnosti jsou skoro nulové, zůstávají osamoceni na jejím okraji.

Je zcela jednoznačné, že problematiku bezdomovectví řeší především velká města, kde je velká koncentrace bezdomovců. Uchylují se zde, protože očekávají, že budou mít více příležitostí uspokojit si své životní potřeby, popřípadě si najít práci. V České republice je na prvním místě co do počtu bezdomovců Praha. Samozřejmě, že bezdomovci žijí i na vesnicích, ale zde se jedná spíše o jednotlivce. Nemají tendenci opustit vesnici z různých důvodů, např. mají k vesnici vazby, protože zde prožili celý život, mají obavy z velkého města, nepovažují ho za bezpečné, mají sociální fobii. Další skupinou, o které však nemáme žádné informace, jsou bezdomovci žijící tzv. mimo civilizaci. Můžeme se jen domnívat, že mohou trpět psychickými poruchami způsobující odmítání kontaktu s lidmi. (Průdková, Novotný, 2008)

2.1 Formy bezdomovectví

Hradečtí (1996) kategorizují bezdomovskou populaci do tří skupin:

- 1) Bezdomovství zjevné
- 2) Bezdomovství skryté,
- 3) Bezdomovství potenciální

- 1) Bezdomovství zjevné

Je to část bezdomovské populace, která je nejviditelnější. Zde můžeme zařadit osoby, které žijí na ulicích, na nádražích, ale také ty, které se ubytovávají v azylových domech, anebo v noclehárnách, které připravují charitativní organizace a města.

- 2) Bezdomovství skryté

Jsou lidé bez přístřeší, kteří se z důvodu známého pouze jim, nehledají nocleh prostřednictvím charitativní, nebo veřejné služby. Je pravděpodobné, že počet takovýchto lidí je značný hlavně v lokalitách, kde je nabídka služeb nedostačující. Ve statistikách bezdomovné populace je opomenuta její neméně podstatná část, kterou tvoří osoby, užívající jiné formy pomoci, např. ubytování u přítele, nebo u příbuzných.

Skrytá forma bezdomovství převažuje nad bezdomovstvím zjevným. Zahrnuje z části populaci bez trvalého bydliště, putující, často měnící svá dočasná útočiště, která přináší potíže zdravotní, potíže s policií a s úřady. Nakonec se však objeví tam, kde hledají pomoc i bezdomovci zjevní, protože je značně vysilující hledání dalších možností ubytování. Delší setrvání v těchto zařízeních je nemožné, neboť jsou zde určené limity.

3) Bezdomovství potencionální

Do této skupiny zahrnujeme osoby, o nichž úřady neví vůbec, nebo o jejich potřebách vědí jen částečně. Žijí v obtížných podmínkách, mají těžkosti osobního rázu, potíže v rodině, starost udržet si byt a riziko o něj přijít.

Z uvedené kategorizace je zřejmé, že bezdomovci nejsou jen ti lidé, kteří „nemají svůj domov, žijí na ulici a jsou vidět“. Je potřeba zahrnout i skupiny lidí, jež si své bezdomovectví doposud nepřiznávají, nebo si možné ohrožení neuvědomují.

Naproti tomu Vágnerová (2002) poukazuje na skutečnost, že tyto osoby nelze zahrnout mezi bezdomovce, pokud se snaží zlepšit si svoji situaci a mají alespoň některé potřebné sociální kompetence. Takoví se pak s pomocí charitativních organizací často dokážou zapojit do společnosti.

3 PŘÍČINY BEZDOMOVECTVÍ

Život ve společnosti má pro každého jednotlivce velký význam, protože uspokojuje jeho základní psychosociální potřeby, určuje normy, hodnoty, vzory i ideály chování osobnosti. Přispívá i k základní orientaci jedince ve světě. V rámci pravidel je každý člověk posuzován, společnost mu poskytuje zpětnou vazbu, informaci o jeho sociální hodnotě a pozici. Jedinec potřebuje patřit ke skupině, být jí akceptován a pozitivně hodnocen – to je základ jeho skupinové identity.

K bezdomovectví může vést jakýkoliv sociokulturní handicap. Lidé, ať už jsou jakkoli odlišní, jsou společnosti méně přijímáni, hůře hodnoceni a velmi často získávají nižší sociální status. Jejich odlišnost je příčinou nejistoty a dalších nepříjemných pocitů. Lidé nevědí, jak se k nim mají chovat, což pramení z nedostatečné informovanosti, z neznalosti důvodu jejich odlišnosti. Proto se jim raději vyhnou.

Aktuální společenská norma rozhoduje o tom, kdy se jedná pouze o odlišnost, anebo kdy se už odlišnost mění v handicap. Handicap je nepřijatelná odchylka od normy, proto své nositele znevýhodňuje a stigmatizuje.

Vágnerová (2004, s. 650) uvádí, že: „sociokulturní handicap vyplývá z odlišnosti sociální příslušnosti a s tím souvisejícího omezení v oblasti zkušeností, jež jsou jiné, nebo nedostatečné.“ Odlišná socializace a působení jiných sociokulturních vlivů jsou hlavními faktory tohoto problému. Tito lidé jsou členy minorit a od majoritní společnosti odlišují odlišným stylem života, identitou a např. jazykem. Aby mohli existovat, musí se majoritní společnosti přizpůsobit.

3.1 Bezdomovství jako negativní jev ve společnosti

Negativní společenské jevy jsou jevy brzdící či ohrožující zdravý vývoj a fungování společnosti. Kromě bezprostředních příčin se na vzniku sociálně nepřizpůsobivé osobnosti podílejí DĚDIČNOST, PROSTŘEDÍ A VÝCHOVA. (nejvýznamněji lze působit právě výchovou, jelikož dědičnost nelze změnit, jen ovlivnit a prostředí domácí i sociální se mění pomalu).

Schwarzová (In Matoušek, 2005) uvádí, že někdy bývají faktory, které ovlivňují vznik bezdomovectví klasifikovány na faktory:

- objektivní
- subjektivní

3.2 Objektivní příčiny vzniku bezdomovectví

Zahrnují celkové společenské klima, sociální politiku daného státu, postavení etnických minorit, postoj většinové společnosti k marginálním skupinám a další dílčí faktory.

Faktory objektivní mohou mít vliv např. na boj s nezaměstnaností, s vyloučením, na sociální ochranu, na zabezpečení ve stáří a v nemoci, na začleňování mládeže do trhu práce, na mobilitu pracujících a jejich adaptaci na změny ve výrobě, na dodržování lidských práv, respektování zásady rovných příležitostí pro všechny občany. (Hradečtí, 1996)

3.2.1 Nezaměstnanost

Je novým sociálně ekonomickým problémem, se kterým se naše společnost setkává až po roce 1989. Na lidi působí jako silně stresující faktor, protože z minulosti, kdy nebylo potřeba tento problém řešit, nebyli dostatečně adaptováni. Postupem času došlo k adaptaci na tento druh problému. Lidé se učí se s problémem vyrovnávat. V důsledku ekonomické krize je nezaměstnanost v naší republice na poměrně vysoké úrovni. Riziko ztráty zaměstnání zvyšuje osobnostní nebo sociální patologie, zejména jde o jedince, kteří nejsou schopni přijatelné sociální adaptace, se sklonem k nadměrnému užívání alkoholu a drog, s asociálním chováním a identifikací s kriminální subkulturou. Tito nedokážou adekvátně reagovat a situaci zvládnout. Nezaměstnanost působí jak na celou společnost, tak na nezaměstnaného jedince. Přináší s sebou jak snížení životní úrovně, tak následně i deprese, vyloučení ze sociálních vztahů, sociální izolaci, ztrátu pracovních návyků. Reakcí na ztrátu zaměstnání bývá zoufalství, deprese, napětí, strach, ale i zlost a vztek. Snížení osobní jistoty je důsledkem ztráty profesní role. Nezaměstnaní bývají citově labilní, zranitelní. Dochází u nich k poklesu spokojenosti, za své „selhání“ se stydí a cítí se poníženi. Vágnerová (2004) uvádí, že reakce na nezaměstnanost probíhá v pěti fázích:

1. **Fáze šoku** – první reakcí na ztrátu zaměstnání bývá šok. Další pocity již nemusí být jen negativní. Krátkodobě může být u některých lidí pocíťována úleva z důvodu dostatku volného času a využití situace k lepšímu řešení.
2. **Fáze optimismu a aktivního hledání nového místa.** V této fázi člověk věří, že najde novou práci. Snaží se, hledá. Pokud nové zaměstnání nezíská v krátké době a nebo zjistí, že nemá naději, jeho postoj se změní.
3. **Fáze přechodu do dlouhodobé nezaměstnanosti.** Zjištění, že člověk je ohrožen více a trvaleji, než se mu zdálo, mu bere pocit pohody a vnitřní rovnováhy, stává se pesimistickým. V souvislosti s tímto dochází ke snížení aktivity na hledání nového místa. Nezaměstnaný se zaměřuje zejména na přemýšlení o minulosti a přítomnosti. Budoucnost je nejistá, neví, co má očekávat.
4. **Fáze adaptace na styl života nezaměstnaného.** Nastává, pokud člověk nemůže po delší dobu najít práci. Charakteristickým znakem této fáze je pasivita, odevzdání se, ztráta naděje, lhostejnost. Dochází ke snížení sebevědomí a pocitu bezmocnosti.
5. **Fáze přetrvávající nedůvěry.** Nastává, i když si člověk po delší době najde nějakou práci. Má potíže s autoregulací, sebedůvěrou, s pracovními návyky. Vzhledem k delší době nezaměstnanosti je u něj silný pocit nedůvěry, podezřívavost, nejistota.

3.2.2 Chudoba

Chudobu můžeme chápat jako sociální strádání. Při srovnání s normou sociální vrstvy, ke které patřil, nebo by chtěl patřit, se člověk cítí být chudý. Chudoba je jak problémem České republiky, tak i bohatých západních zemí. Přestože ve statistikách si oproti vyspělým evropským zemím prozatím stojíme velmi dobře, musíme myslet na to, že chudoba je stejně jako nezaměstnanost jednou z příčin bezdomovectví.

Žižková (In Krebs, 2005) definuje chudobu jako „stav, kdy lidé nejsou schopni uspokojit své životní potřeby, kterou společnost v dané době uznává jako minimální, nebo nezbytně nutnou.“

Dle Mareše (1999, s. 58 – 59) je chudoba typická především nerovností, říká, že „chudoba je jako výraz extrémní nerovnosti, čímž dochází ke vzdalování chudých lidí od bohatých i od celé společnosti“. Tomeš (2001, s. 152) definuje chudobu jako „otázku deprivací, nerovností a nedostupností“.

Shrnutím společných názorů více autorů na tuto problematiku, lze uvést, že chudobu můžeme spojovat s hmotnou nouzí, deprivací, nerovností a nedostupností k materiálním zdrojům. Pro sociálně slabé jedince se nejcitlivějším problémem stává porovnání vlastní finanční situace s ostatními, kteří finanční nedostatek nemusí řešit.

Bezdomovectví bývá často definováno jako projev extrémní chudoby. K ochraně před chudobou jsou určeny sociální dávky a služby. Ty jsou však často zejména zjevným bezdomovcům nedostupné. Existuje mnoho bariér v čerpání dávek: nevědomost o oprávnění pobírat určité dávky, strach z jednání s úřady, absence osobních dokladů, složitost žádání o dávky, snížená sociální inteligence a mnohé další. Tato situace ještě více prohlubuje sociální vyloučení bezdomovců.

3.3 Subjektivní příčiny bezdomovectví

Podílí se na vytvoření celkové situace jednotlivého člověka. Tato je determinována především vlastní schopností sociální adaptace. (Schwarzová, In Matoušek, 2005)

Hradečtí (1996) pak ještě dále rozdělili subjektivní faktory do čtyř skupin:

- Faktory materiální (ztráta zaměstnání, bydlení, dlouhodobá nezaměstnanost, zadluženost, nedostatečné příjmy, neschopnost hospodařit s vlastním rozpočtem, apod.).
- Faktory vztahové (manželské, nebo rodinné problémy, narušené vztahy mezi rodiči a dětmi, mezi partnery, mezi dětmi a rodiči, násilí v rodině, apod.).
- Faktory osobní (tělesná či duševní porucha, invalidita, osamělost, závislosti, nesamostatnost, sociální nezralost, mentální retardace, apod.).
- Faktory institucionální (opuštění dětského domova, propuštění z vězení, z ústavu).

4 ETIOLOGIE VZNIKU BEZDOMOVSTVÍ

U bezdomovců si lze povšimnout psychických změn, které mohou být buď důsledkem, nebo příčinou jejich životního stylu. Často mívají vyhaslé a otupělé citové prožívání, zachovány u nich zůstávají pouze základní způsoby emočního reagování, které vyjadřuje pocity libosti nebo nelibosti. Mají pocit, že mají mnohem více problémů, než je obvyklé, a proto jsou mnohem více nepřátelští a depresivní. Mívají mnoho schopností v poklesu. Nedokážou se poučit ze zkušenosti, připadají jim vhodné nefunkční způsoby chování a to jen proto, že je používali vždycky. V případě, když se ocitnou v náročnější situaci, selhávají. Neznají a nejsou schopni si svá práva prosadit. (Vágnerová, 2002)

V současné době jsou bezdomovci považováni za osoby s absencí určitých schopností. Proto jsou sociální služby orientovány na přiblížení se schopnostem a individuálním potřebám klientů.

Bezdomovci se nedokážou orientovat ve světě. Mezi jejich charakteristické vlastnosti mimo jiné patří:

1. snížená emoční inteligence
2. neuspokojené potřeby
3. selhávání v oblasti socializace
4. nerozvinuté schopnosti

4.1 Emoční inteligence

Emoční inteligence je chápána jako komplexní schopnost, na které závisí životní spokojenost a úspěšnost v praktickém životě. Definováním emoční inteligence se zabývalo mnoho autorů např. P.Salovey, J.D.Mayer, D.Goleman, kdy všichni se shodli, že její důležitou součástí je schopnost odložit uspokojení a ovládat různé impulzy. Uvedení autoři charakterizovali emoční inteligenci několika základními znaky:

- Dobrá orientace ve vlastních emocích, tzn. schopnost porozumět vlastním emočním reakcím
- Zvládání vlastních emocí – autoregulace. Je to schopnost se zklidnit, vyrovnat, zbavit se pocitů podrážděnosti, úzkosti, smutku. Regulovat své emoce tak, aby člověka zbytečně nezatěžovaly. Znamená to netrápit se zbytečně a udržet si pozitivní emoční ladění.
- Aktivizace pozitivních emocí, které posilují motivaci k žádoucí činnosti. Je to schopnost odolávat nepříjemným podnětům a udržet si pozitivní pocity, které podporují dosažení cíle
- Empatie, která je determinována schopností přiměřené orientace ve vlastních pocitech
- Schopnost navazovat a udržovat mezilidské vztahy. Jedná se o rozsah sociálního chování, jehož nezbytnou součástí je porozumění.

(Vágnerová, 2004)

Emoční inteligence dle Steve Heina zahrnuje:

- *Sebeovládání* – schopnost zvládat a kontrolovat svůj emoční stav.
- *Sebeuvědomění* – znalost sebe, svých emocí, a toho, co mi mé emoce sdělují.
- *Motivaci* – hnací síla k činnosti určitým směrem, při dosahování svých cílů můžeme emocí využít.
- *Empatii* – schopnost vcítit se do druhých.
- *Sociální dovednosti* – navazování a udržování společenských vztahů, ovlivňování druhých, umění komunikace, kooperace, asertivity, zodpovědnost, zvládání konfliktních situací.

Empatie

Je schopnost vcítit se do pocitů a jednání druhé osoby. V širším pojetí se jedná o umění zacházet s emocemi, vcítit se do situace druhých, emocionálně se ztotožnit s jejich chápáním, cítěním, viděním, schopností vnímat neverbální komunikaci a naslouchat. V pozadí empatie jsou pravděpodobně neurofyziologické mechanismy, protože při určitých narušeních mozku neumí postižení rozlišit např. citový výraz lidského hlasu a neumí pojmenovat své emoce. Empatie se vyvíjí od nejútlejšího věku a v dospělosti ji lze cíleně rozvíjet tréninkem. Svou podstatnou úlohu hrají empatie v psychoterapii a v terapii, kdy společně s opravdovostí a vřelostí je jednou z nejdůležitějších podmínek pro práci s klientem a pacientem. (Hartl, Hartlová, 2000)

Motivace

Motivace je proces usměrňování, udržování a energetizace chování, které vychází z biologických zdrojů. V psychologii je tento pojem nejednotný, nejčastěji se bývá vykládán, jako intrapsychický proces zvýšení, nebo poklesu aktivity, mobilizace sil, energizace organismu, který se projevuje neklidem, napětím a činností směřující k porušení rovnováhy. Za nežádoucí motivaci jsou považovány bolest, úzkost, strach aj. (Hartl, Hartlová, 2000).

Sociální dovednost

Podle Smékala (2006, s. 24) psychologický směr, tzv. kognitivní psychologie, popsal, že náš způsob poznávání a jednání závisí na našich poznávacích stylech. Smékal označuje osoby jako „vyostřovače“ a „uhlazovače“. Rozdělení se liší podle toho, zda u osob převažuje tendence uvažovat nebo řešit problémy vyhraněně nebo smírnou cestou. Podle téhož autora můžeme zvážit typy osob i podle aspektu reality a podílu romantičnosti v jednání, přičemž lidé s romantickým založením se nechávají vést spíše sněním, zatímco lidé realističtí hledají spíše tzv. „vyváženost“ středu. Náš poznávací styl a s ním související životní postoj je ovšem otázkou výchovy, a prostředí, v němž se jedinec vyvíjí.

Sociální dovednost je spojena s mezilidskými vztahy. Jde o dovednosti, které podmiňují to, čemu se říká sociální kompetence, nebo sociální způsobilost. Sociální dovednosti se rozvíjí na základě sociability, která bývá chápána jako schopnost vytvářet a udržovat mezi-osobní vztahy. Šířeji zahrnuje také povahu člověka k jiným lidem.

Podle Gardnerovy teorie sedmera inteligencí existuje interpersonální a intrapersonální složka inteligence. (Říčan, 2007)

Dříve se místo výrazu interpersonální inteligence používal výraz sociální inteligence. Lidé s vysokou úrovní této schopnosti rozumí druhým lidem a mezilidským vztahům (psychoterapeuti, učitelé, úspěšní obchodníci, někteří politici). Intrapersonální složka inteligence je schopnosti rozumět sobě samému, chápání svých emocí, myšlenek a činů. Tyto dvě složky inteligence jsou ovšem u osobnosti bezdomovce potlačeny.

Zejména intrapersonální inteligence se odráží v celkovém postoji osobnosti jedince. Postoj v psychologii je zjednodušeně řečeno definován jako sklon reagovat ustáleným způsobem na sebe, osoby, věci a události kolem sebe, přičemž zdravý postoj existuje nezávisle na vnějších životních okolnostech. Postoj má složku racionální a konativní (neboli snahovou) a je vždy emocionálně podbarven a souvisí s žebříčkem našich hodnot a našimi zájmy. Postoje se vytvářejí v průběhu socializace jedince a jejich utváření a změny jsou velmi komplikovaným procesem.

Změnu postoje podmiňují podle Šimíčkové - Čížkové (2004) tyto faktory:

- Příslušnost člověka k různým sociálním skupinám (v průběhu života se mění) – stereotyp, předsudky; skupina dává jedinci modely a návody, přebíráme zkušenosti od „zkušenějších, což v případě osobnosti bezdomovce platí dvojnásob;
- Institucionální faktory - předpisy pracovní, bezpečnostní, dopravní, školní, církevní, postoje z ideologie politických stran – vzhledem k sociálnímu prostoru bezdomovce je tento typ faktorů poměrně bezpředmětný;
- Osobnostní charakteristiky jedince – např. ve smyslu vůle a motivace, resilience osobnosti.

U osobnosti jedince jsou ztíženy i mechanismy fungování prostředků k navozování změny postojů, jako např. přesvědčování - persuaze, atraktivita způsobu informace (má větší význam než její obsah) a osobní zkušenost jedince.

Resilience

Je souhrn činitelů, kteří pomáhají člověku přežít v nepříznivých podmínkách, v osamění, ve stresu, při bolestivé nemoci, v dysfunkční rodině. K pozitivním postojům a optimistickému přístupu k situaci lze vést jak děti, tak i dospělé. Negativní důsledky obtížných situací se takovým postojem a přístupem zmírní, pokud je zcela neodstraní. K hlavním činitelům vytváření těchto postojů a přístupu patří zejména zdravé sebepojetí, sebeúcta, kritické myšlení, schopnost odolávat nátlaku a schopnost sociální interakce.

S resiliencí úzce souvisí tyto faktory, které zároveň zastřešují potenciál osobnosti: (Plamínek, 2004, s. 25)

- Temperament a jeho aspekty
- Sebedůvěra
- Vůle

Vágnerová (2005) definuje osobnost jedince takto: „ Osobnost lze definovat jako relativně stabilní systém, komplex vzájemně propojených somatických a psychických funkcí, který determinuje prožívání, uvažování a chování jedince, a z toho vyplývající jeho vztah s prostředím.“ Laicky řečeno, jedinec je tedy to, co chce (pudy, potřeby, zájmy, hodnoty), může (schopnosti, vlohy, nadání) a je (temperament, charakter).

V souvislosti s typem nervové soustavy hodnotíme ještě 5 základních dimenzí osobnosti:

- ▶ stabilita – labilita
- ▶ aktivita – pasivita
- ▶ dominance – submise
- ▶ racionalita – emocionalita

- ▶ extravert – introvert

Temperamentové vlastnosti předurčují pravděpodobný způsob reagování na vnější podněty. **Temperament** má také regulační význam – každému člověku vyhovuje určitý přísun podnětů; podnětů musí být „akorát“, škodlivý je nadměrný přísun, ale i nedostatek podnětů. Způsob reagování na podněty různé intenzity i míra potřeby změny ovlivňují hodnocení různých situací a s nimi spojených zážitků. Temperamentové rysy se projevují i ve vztahu k sociálním podnětům. Otázkou zůstává, zda lze temperament ovlivnit. Jde o vrozenou dispozici, kterou lze ovlivnit jen v nepatrné míře. Temperamentové rysy jsou základem, který lze označit jako tendence k rozvoji určitých vlastností, resp. projevů. Temperament lze ovlivnit tedy pouze zkušeností a procesem zrání.

Temperament tedy může silně ovlivnit přizpůsobení se jedince situaci. Vexliard (1967) rozlišuje temperamenty podle této schopnosti: (In Šnýdrová, 2008)

Autoplastia – člověk se přizpůsobuje prostředí:

- a) pasivní autoplastia – jedinec se přizpůsobuje výběrově, jednostranně, s prostředím se obtížně vyrovnává, přizpůsobí se tzv. „jednou provždy“,
- b) aktivní autoplastia – tento jedinec se aktivně přizpůsobí jakékoliv změně.

Aloplastia – člověk působí na prostředí a přizpůsobuje si je:

- a) pasivní aloplastia – není přizpůsobivý, utopista – vše by chtěl změnit, není schopný sám se změnit,
- b) aktivní aloplastia – velmi dobře se vyrovnává se všemi změnami, prostředí si přizpůsobuje a mění.

Citové a snahové vlastnosti jedince se označují jako **charakter**, hovorově povaha. Allport definoval charakter jako eticky zhodnocený projev ve vztazích zejména k lidem, práci, sobě samému, k životním překážkám, přírodě. Charakter člověka se projevuje chováním a označuje tu část osobnosti, která umožňuje řídit jednání člověka podle společenských a především morálních požadavků. Jedná se o souhrn psychických vlastností osobnosti, které se zakládají na mravních zásadách a projevují se v chování a jednání člověka. Charakter je

ovlivňován temperamentem a schopnostmi člověka, je usměřňován rozumovou vyspělostí člověka, není vrozený ani dědičný, projevuje se v cílech, které si člověk klade a v prostředcích.

Charakter tedy shrnuje:

- a) obecné vlastnosti- (jsou výsledkem společenského vlivu)
- b) individuální vlastnosti - (jsou výsledkem osobní zkušenosti)

Charakter neboli povaha zahrnuje **3 složky**

- emotivita – racionalita
- aktivita – pasivita
- primarita (bezprostřední působení dojmů) – sekundarita (působení dojmů trvá déle)

Emocionalita (emotivita) je pokládána za zvláštní dimenzi temperamentu. Základní temperamentovou dispozicí je vzrušivost (Šnýdrová, 2008, s. 62-23). Emocionalita je chápána jako citlivost vůči situacím, které emoce vzbuzují.

Vůle není vymezena jednoznačně. Jde o „záměrné, cílevědomé úsilí směřující k dosažení vědomě vytčeného cíle, vlastní jen člověku, navenek projevovaná aktivní složka jáství a samoregulace chování, psychická dispozice.“ (Hartl, Hartlová, 2000, s. 677)

„Vůli můžeme popsat jako vlastnost osobnosti“ (Nakonečný, 1997, s. 394). Osobnost jedince je charakterizována tzv. volními vlastnostmi, jako jsou rozhodnost, vytrvalost, rozvážnost, sebeovládání. Co je ale podstatou volního úsilí, nebylo doposud vyřešeno. Některé volní vlastnosti jsou eticky neutrální, jiné naopak souvisí s úrovní osobní morálky. H. Remplein (1965) charakterizuje vůli jako sílu i slabost, překonávání vnějších překážek a udržování vnitřních zábran, projevuje se v iniciativě, pevnosti, odolnosti, síle odporu, stálosti, spolehlivosti, svědomitosti (In Nakonečný, 1997, s. 395).

Hypotetická úvaha dle těchto teoretických východisek nabízí tedy osobnost bezdomovce jako osobnost spíše labilnější, pasivní, emocionálně založenou, s chybějícím reálným pohledem na skutečnost. Tato nikoliv nosná hypotéza bude potvrzena nebo vyvrácena výzkumem.

4.2 Psychosociální potřeby

Bezdomovci mají odlišné a často neuspokojené potřeby. Nepříznivé zkušenosti na ně působí tak, že zcela rezignují. Nic nechtějí, nečekají a nemají snahu se o něco pokoušet.

Psychosociální potřeby se rozvíjí se na vrozeném základě. Na jejich vývoj má vliv vnější prostředí, zejména sociální vlivy. Způsob, jakým jsou uspokojovány motivy, je rozmanitý. Je podmíněn normami a hodnotami společnosti. Kategorizace psychosociálních potřeb je vždy závislá na přístupu autora. Každý z autorů klade důraz na něco jiného, ovšem většina potřeb, které jsou považovány za základní, je podobná. Jedná se o tyto oblasti:

Potřeba bezpečí, která je složena z vrozené složky zaměřující se na uchování existence jedince, má i psychosociální obsah. Uspokojení je poskytováno dobrými a stabilními vztahy s lidmi. Tyto vztahy představují zdroj citového bezpečí a jistoty. Bezdomovci nemají tuto potřebu uspokojenou, protože nemají ani jistotu soukromí domova. V mnoha případech neměli kvalitní domov.

Potřeba stimulace je složena z fyziologické a psychické složky. Má vrozený základ, ale může se rozvíjet. Ovlivňuje ji i učení. Každý má potřebu, aby na něho působilo určité množství podnětů určité intenzity, které by udržovaly optimální úroveň psychofyziologické aktivity. Pokud by došlo ke strádání, z hlediska počtu stimulů tzn. sensorické deprivaci, cítil by se člověk špatně a jeho psychické funkce by mohli být závažně narušeny. Všichni mají potřebu stimulace, ale její úroveň je závislá na typu osobnosti a činnosti, kterou má jedinec vykonávat. Míra intenzity, nebo novosti podnětů může být rozdílná. Pro bezdomovce je nová zkušenost nežádoucí, nemá pro ně smysl.

Potřeba poznání světa, lidské společnosti. Za nejdůležitější část je považována potřeba přiměřené orientace a pochopení základních zákonitostí. Toto je částečně spojeno s potřebou jistoty a bezpečí, protože známé situace nebývají vnímány jako ohrožující.

Potřeba sociálních kontaktů, potřeba k někomu (příp. někam) patřit. Styk s lidmi je důležitý jako zdroj jistoty a bezpečí, ale také je zdrojem určité zkušenosti. Ve vztahu s lidmi se používají různé základní tendence. Člověk potřebuje jim vládnout, dominovat, ale také nechat se vést, pečovat o ně, patřit do určitých sociálních skupin, navazovat vztahy, spolupracovat. V případě bezdomovců většinou žádné stálé citové vazby nemívají.

Skutečnost, že dlouhodobě citově strádají, vede k úplnému vyhasnutí. Ne zřídka si bezdomovci pořízují zvíře, nejčastěji psa, který přebírá roli společníka. Je nenáročný, přizpůsobí se životnímu stylu bezdomovce, nekritizuje, bez ohledu na situaci projeví svému pánovi přízeň. Je otázkou, jakým způsobem se bezdomovci ke zvířatům chovají. Zde se projevuje míra citové otupělosti a emoční degradace. Někteří se chovají ke zvířeti bezohledně, bijí ho, týrají, jiní se o zvíře starají dobře.

Potřeba seberealizace, rozvíjení vlastních předpokladů, dosažení něčeho a sebepotvrzení, které z něho vyplývá. Tuto potřebu je možné uspokojovat ve společnosti různými způsoby. Např. kvalitním výkonem, přes sociální pozice, úspěšnost v určité roli, pozitivním hodnocením a prestiží, kterou přináší. Pro každého člověka je důležité uplatnění a rozvinutí svých schopností, stejně jako ocenění od ostatních lidí. Ocenění mu dává zpětnou vazbu a podstatně ovlivňuje jeho sebehodnocení. Potřeba seberealizace u bezdomovců zcela schází, anebo bývá potlačena. Z důvodu sociálního selhání nemají téměř žádnou naději na budoucí lepší postavení. S tímto souvisí nízká sebeúcta a sebevědomí. Vzdávají se skoro všeho, rezignují, nic neočekávají.

Potřeba smyslu vlastní existence. Je nutností, aby člověk dal svému životu určitý základní smysl, který by upravoval všechny motivační tendence a sjednotil veškerou životní aktivitu nejen ve vztahu k minulosti, ale také pro budoucí směr. Naplnění této potřeby působí jako stabilizační faktor a umožňuje zvládnout různé životní zátěže. U bezdomovců je tato potřeba v důsledku nepříznivé životní zkušenosti potlačena. Nejsou schopni uvažovat v dlouhodobém časovém horizontu. Budoucnost se jim jeví nepříznivá. Tento přístup souvisí s neschopností řešit jejich život jiným způsobem. U většiny bezdomovců převažuje pocit naučené bezmocnosti, která se vyznačuje lhostejností a pasivním odevzdáním se. (Vágnerová, 2004)

4.3 Selhávání v oblasti socializace

4.3.1 Socializace

Je procesem objevování lidské společnosti jedincem a nalezení odpovídající pozice ve společenské dělbě úloh a činností. Tento proces, který je nejčastěji označován jako

včleňování, zařazování a vzrůstání do společnosti proto požaduje soustavné navazování, prohlubování a rozšiřování sociálních kontaktů jedince v rámci sociokulturního systému jako podmínku neustálých změn osobnosti a jejich vztahů k okolí. Smyslem socializace je humanizace jednotlivce. (Řezáč, 1998)

Podle Kellera a Novotného (2008, s. 30) se v „procesu socializace z nově narozeného člověka jako kulturně negramotného, čistého biologického tvora postupně stává kulturní bytost, tedy jedinec, který se naučil porozumět chování druhých, naučil se dodržovat pravidla a normy, bez nichž není možné soužití ani s těmi nejbližšími lidmi, a osvojil si hodnoty, které jsou jeho společnosti považovány za žádoucí a důležité.“ Tito autoři tvrdí, v současnosti se proces socializace na rozdíl od minulosti mění; dříve se všechny normy, pravidla a kulturní obsahy přenášely hlavně prostřednictvím rodiny, školy a církve, a tyto instituce fungovaly při vzájemné shodě. Dnes ovšem na každého jedince působí spousta jiných sociálních tlaků, které jsou často protikladné. Dle mínění autorů jsou to např. média a reklama. Otázkou ovšem je, jak se do osobnosti bezdomovců tyto socializační faktory promítají, protože bezdomovec na okraji společnosti nemá finanční prostředky, ani možnosti k tomu, aby pravidelně sledoval masmédiá. Lze tedy předpokládat, že vliv masmédií se promítá do osobnosti během institucionální výchovy, až do okamžiku, kdy se jedinec stane „bezdomovcem“.

Bezdomovectví je zcela jednoznačně projevem selhání v oblasti socializace. Bezdomovci nejsou schopni se o sebe postarat, nejsou zodpovědní. Z důvodu omezených schopností jsou závislí na společnosti a jejich institucích, zejména na charitě. Projevem celkového úpadku osobnosti je zanedbávání zevnějšku, vymizení základní hygienických návyků. Žijí v sociální izolaci, jejich vztahy s ostatními lidmi jsou velmi omezené. Podstatný je nedostatek trvalejšího a hlubšího vztahu. Mají převážně náhodné kontakty s podobnými lidmi. Samotné vztahy uvnitř těchto skupin bývají jen povrchní. Mají stejný sociální status, sdílí spolu určitou situaci, mají podobné role. Je zde absence důvěry a jistoty. Vztahy si nevybírají, je pro ně důležité přijetí. Bezdomovci jsou sebestřední, emočně oploštělí, bezohlední. Vůči společnosti jsou ukřivdění a rezignovaní. Majorita je neakceptuje. Oni sami o tom vědí, ale tuto skutečnost odmítají přiznat. V jejich chování převládá směřování k demonstraci pokory s kladením důrazu na svoji bezmoc a závislost, anebo skrytá či skutečná agrese vůči lidem s lepší sociální pozicí. Tato agrese má obranný charakter.

Pro bezdomovce, kteří jsou nestandardními osobnostmi, je typická nekonformnost, odmítání hodnot a norem majoritní společnosti. Nechápu, anebo nejsou schopni se řídit pravidly a normami regulujícími chování a vztahy mezi lidmi. Proto dávají přednost alternativnímu, někdy až asociálnímu způsobu života. Často jsou sociálně neúnosní, což je dáno jejich nepřijatelnými projevy chování a nerespektováním běžných pravidel. Následkem je další sociální propad. (Vágnerová, 2004)

Schopnost začlenění jedince do společnosti se odvíjí od těchto osobnostních faktorů:

- inteligence a emocionální schopnosti
- celková osobnost jedince – některé kognitivní schopnosti (koncentrací pozornosti, paměti, způsobem myšlení)
- systém hodnot a potřeby jedince
- sociální postoje
- sebenaplňující předpovědi, a s tím související vztah k vlastnímu egu (jáství)

Sebenaplňující předpovědi jsou situace, kdy je předpovězeno něco, co se splní, protože se předpovědí jedinec řídí, a protože jedná, jako by předpověď byla skutečnost; svým jednáním lze z předpovědi skutečnost učinit. Je to sociální přesvědčení nebo očekávání, které ovlivňuje skutečnost tak, že se stává pravdivým (Šimíčková – Čížková, 2004).

Podle stejné autorky lze uvést tyto možnosti sebenaplňujících předpovědí:

- *Golemův efekt* – negativní očekávání („...z tebe nikdy nic pořádného nebude!“)
- *Pygmalion efekt* – pozitivní očekávání (správná výchova s využitím zpevnování = odměny)
- *Teorie nálepkování* (labelling) – charakteristika, která je přisouzena nějaké osobě, se stává skutečností – okolí se chová tak, jako by byla pravdivá („Vždyť jeho otec taky seděl...“)

K zlatému fondu schopností, které dnes vytvářejí jistotu zaměstnání, zařazuje Plamínek (2004) **komunikační a vztahové dovednosti**. Tyto schopnosti jsou taky někdy označovány jako „měkké“ (**soft skills**), tj. takové dovednosti, na nichž můžeme v procesu vývoje a zrání pracovat, za využití sebereflexe a korekce osobnosti. Sebereflexe neboli sebepojetí je „představa o sobě, to, jak jedinec vidí sám sebe; při vytváření úsudku o sobě se lidé dopouštějí specifických chyb daných obrannými mechanismy ega, které pomáhají přijatelné sebepojetí udržet“ (Hartl, Hartlová, 2000, s. 524). Podle jiných autorů (Mühleisen, Oberhuber, 2008, s. 14) k tomuto zlatému fondu schopností patří tyto dovednosti jedince: propojené myšlení a jednání, vědomí rizika, sebemotivace, vědomí odpovědnosti, suverenita, sebeorganizace a sebeřízení, sebevnímání a sebereflexe, radost ze života a optimismus, schopnost autentického vyjadřování, snášení stresových situací, orientace na cíl a výsledek a ochota učit se přijímat změny.

Pro bezdomovce je typické nízké sebehodnocení. Při hodnocení svého života převažují negativa. Pro identitu bezdomovce je typická rezignace na změnu a přijetí negativního obrazu sebe samého.

Bezdomovství souvisí se sebepojetím jedince, ve smyslu ucelené představy o sobě.

To, jak vidí jedinec sám sebe – sebepercepce - tedy neodráží skutečnost „jaký člověk skutečně je“, ale odráží představu o sobě samém. Vytvořený sebeobraz se mění jen obtížně, nezávisle na tom, zda je více či méně realistický. Na sebepojetí má nepochybně vliv výchovné působení rodičů. V případě negativně definovaných rodičovských postojů k dítěti se zvyšuje výskyt hostilních a agresivních projevů na straně dítěte, snižuje sebedůvěru a schopnost citové odezvy, nedodává optimismus jeho vztahu ke světu. (Řezáč, 1998)

Na symbolické úrovni se někdy pokusí o jeho zlepšení prostřednictvím stylizace a zkreslováním reality, která je spíše projevem bájevé lhavosti, než pravou lží. V první řadě je cílem těchto báchorek podpora vlastního sebevědomí, přičemž získání výhod je až druhořadé. Bájevná lhavost může být také obranou reakcí na citové strádání, např. idealizace minulosti, dětství, domova. (Vágnerová, 2004)

Další složkou sociální adaptace je sebeovládání neboli sebekontrola. Jedná se o vzájemné působení rozumu, vůle, předchozí zkušenosti a mechanismů vypěstovaných sociálním uče-

ním na vlastní jednání, jejich usměrňování v sociálních situacích, tlumení okamžitých popudů a potlačování impulzivnosti. (Hartl, Hartlová, 2000)

4.3.2 Příčiny neúspěšné socializace

a) Deprivace

- výrazné postižení v citové a hodnotové oblasti,
- syndrom CAN – syndrom týraného a zneužívaného dítěte,
- společným znakem je nedostatek sebezaměření, síly vůle a spolupráce,
- základním znakem ničivost, parazitismus,
- deprivant má potřebu prožívat moc, ovládat lidi a věci, tzv. *ofenzivní deprivace*,
- méně nápadní jsou deprivanti, stažení do sebe (parazitismus, snadno podléhají vlivu jiných lidí, jsou závislí na někom a na něčem = *defenzivní deprivace*).

b) Některé poruchy osobnosti a poruchy chování

To, jak bude jedinec v různých situacích reagovat, určuje osobnost. Chování lidí s poruchami osobnosti společnost vnímá jako nápadné, rušivé, až nepřijatelné, protože tito lidé nerespektují běžné sociální normy. Společnost očekává od jedince určité chování, v případě lidí s poruchami osobnosti se tato očekávání nenaplní, protože špatně hodnotí situace. Jejich chování může být extrémní, kdy na jedné straně mohou být úplně izolovaní, bez jakýchkoliv projevů a na druhé straně jsou bezohlední až agresivní.

Vágnerová (2004) uvádí, že dle MKN-10 a DSM-IV lze rozlišovat tyto typy poruch osobnosti:

- Paranoidní porucha osobnosti vyznačující se nadměrnou přecitlivělostí na reakce okolí a nepřiměřenou obecnou nedůvěrou k jiným lidem.

- Schizoidní porucha osobnosti jejíž typickým znakem je nezájem o okolní svět, hlavně o kontakt s lidmi, introvertovanost a oploštělost citového prožívání.
- Disociální porucha osobnosti, kdy jedinci trpící touto poruchou jsou egocentričtí, bezohlední a neschopní ovládat své jednání.
- Emočně nestabilní porucha osobnosti, která se vyznačuje psychickou nestabilitou a neschopností ovládat své chování.
- Histrionská porucha osobnosti, pro kterou je typickým znakem specifické narušení emočního prožívání, projevující se v sebepojetí i ve vztahu k jiným lidem a egocentrismus.
- Narcistická porucha osobnosti typická přecitlivěným egocentrismem, který je spojen s necitlivostí k ostatním. Je poruchou sebehodnocení.
- Obsedantně kompulzivní porucha osobnosti, kterou charakterizuje potřeba nadměrné kontroly, ztuhlost spojená s emočním prožíváním a nerozhodnost.
- Pasivně agresivní porucha osobnosti, kdy jedinec není schopen přiměřeně vyjádřit své emoce a vyrovnat se odpovídajícím způsobem s požadavky okolí.
- Úzkostná porucha osobnosti projevující se sklony k úzkostnému prožívání, negativnímu sebehodnocení a snaze vyhnout se jakémukoliv možnému ohrožení.
- Závislá porucha osobnosti charakteristická neschopností osamostatnit se, strach z opuštění a velká závislost na jiném člověku.

Všechny poruchy osobnosti jsou trvalé. Chování takto postižených jedinců bývá generalizovaně nepřizpůsobivé vyvolávající nepříznivé reakce a odmítání. Potíže nelze zásadním způsobem ovlivnit. Léčba bývá obtížná.

4.4 Schopnosti

Hartl, Hartlová (2000, s. 536) definuje schopnost jako: „soubor předpokladů nutných k vykonávání určitých činností, dovedností, vyvíjející se na základě vloh, a to učením.“

Palán (2002), volně dodává, že schopnosti neboli kompetence bývají vyjádřeny popisem jeho znalostí, schopností, povahových rysů, postojů, dovedností a zkušeností. Být kompetentní znamená vyrovnat se s kritickými, spletitými, nepřehlednými a nepředvídatelnými situacemi. Podle Palána (2002) je uvedeno také jedno z možných rozdělení schopností – kompetencí – jedince:

1. Klíčové kompetence:

- komunikativnost a kooperativnost
- schopnost řešit problémy a tvořivost
- samostatnost a výkonnost
- odpovědnost
- schopnost přemýšlet a učit se
- schopnost argumentovat

2. Individuální kompetence k jednání – rozvíjí se ze sociální kompetence, kompetence ve vztahu k vlastní osobě a kompetence v oblasti metod.

3. Sociální kompetence

- schopnost týmové práce
- kooperativnost
- schopnost čelit konfliktním situacím
- komunikativnost

4. Kompetence ve vztahu k vlastní osobě

- zacházení se sebou samým, nakládání s vlastní hodnotou
- schopnost být vlastním manažerem
- schopnost reflexe vůči sobě samému

- vědomé rozvíjení vlastních hodnot
- schopnost posuzovat sám sebe a dále se rozvíjet

5. Kompetence v oblasti metod

- uplatňovat odborné vědomosti plánovitě, se zaměřením na cíl
- připravovat tvořivá, neortodoxní řešení
- strukturovat a klasifikovat nové požadavky
- dávat věci do souvislostí
- pro dosažení inovací vše kriticky přezkoumávat
- zvažovat šance a rizika

Mezi lidmi existují rozdíly nejen v tom, co umějí a co vědí, ale hlavně v tom, čemu jsou schopni se naučit, protože každý z nás má, dle Říčana, v oblasti činností svůj „osobní strop“. (Říčan, 2007, s. 73). Schopnost je jakousi osobní potencialitou, tedy každý jedinec je schopen docílit určité pro něj nejvyšší úrovně v daném směru schopností, což je samozřejmě podmíněno inteligencí jedince včetně inteligence emocionální, s níž souvisí schopnost vytvářet a udržovat sociální vztahy.

Čačka (1997, s. 32) tvrdí, že „vrozené je u schopností pouze jejich výchozí jádro, tedy vlohy jako anatomicko-fyziologické zvláštnosti organismu.“

Bezdomovectví nazýváme tzv. **generalizované psychosociální selhání jedince**. Příčina tohoto psychosociálního jevu tkví v dysfunkční osobnosti jedince, negativních návycích, nedostatečných výše zmíněných kompetencích, přičemž se spolupodílí faktory ekonomické, nezaměstnanost, fakt, že rodina bezdomovců bývá nefunkční nebo neexistuje vůbec, a pátráme-li po osobní anamnéze bezdomovce, často nacházíme jejich dětství vystavené nezájmu, násilí, podceňování apod.

Bezdomovec nemá téměř žádné vazby ke společnosti, zůstává izolován na jejím okraji, jinými slovy - jde o ztrátu běžných rolí. Rolí označujeme určité chování, které je od jedince – člena společnosti – očekáváno, a s rolí úzce souvisí i sociální pozice jedince, tj. postavení, které jedinec ve společnosti zastává a souvisí s řídicí nebo podřízenou úlohou. Negativ-

ní forma statusu se může blížit stigmatu, resp. stigmatizaci, pokud jsou jedinci přiřazeny určité prvky, které jsou danou společností vnímány jako záporné. Sociální pohyb jedinců (skupin) z jednoho socioekonomického postavení do druhého chápeme jako sociální mobilitu (Výrost, Slaměník, 2008):

- *vertikální vzestupnou* – sociální pohyb jedinců na společenském žebříčku směrem nahoru; socioekonomický status se mění
- *vertikální sestupnou* – sociální pohyb jedinců na společenském žebříčku směrem dolů; socioekonomický status se mění.
- *horizontální (laterální)* – sociální pohyb, který probíhá na stejné úrovni, uvnitř dané sociální skupiny či vrstvy. Socioekonomický status se nemění.

Negativní forma statusu se může blížit stigmatu, resp. stigmatizaci, pokud jsou jedinci přiřazeny určité prvky, které jsou danou společností vnímány jako záporné. Skupina okludovaná, tedy ležící na okraji společnosti, je označovaná jako marginální vrstva společnosti (Výrost, Slaměník, 2008). Výstižným příkladem marginální vrstvy společnosti mohou být právě bezdomovci. Generalizované psychosociální selhání bezdomovců s sebou nese časté problémy zdravotní, somatické i psychické, v neposlední řadě závislosti, prostituci, apod.

Rozvíjení schopností má základ nejen v inteligenci jedince, ale také v jeho vůli.

5 ADAPTACE NA SITUACI BEZDOMOVCE

Vyrovnaní se s situací, kdy se člověk octne na ulici nemá jasný vzorec. Na každého doléhá rozdílným způsobem. Jinak se bude dívat na svůj život jedinec, který přespává na ulici měsíc, dva roky, anebo třeba deset let. Vzhledem k trvale působícímu stresu dochází u bezdomovců k deformaci jeho osobnosti. Výrost (2001) uvádí, že zkoumáním adaptace organismu na dlouhodobý stres se zabýval Hans Selye. Průběh adaptace nazval obecný adaptační syndrom a samotnou adaptaci klasifikoval na tři fáze:

- Fáze alarmující
- Fáze odporu
- Fáze rezignace

Ztráta bydlení je počátkem **alarmující fáze** adaptace na bezdomovectví. Jedná se o událost s aspekty stresu. Ztráta zázemí je jedincem vnímána jako traumatologická událost, která je vlastními silami nepředvídatelná a neovlivnitelná. Přestože určité signály mohl jedinec zaznamenat, raději si je nepřipouštěl. O možnosti ztráty bydlení bezdomovec věděl, řešení krizové situace oddaloval. Marek (2012) uvádí, že někteří klienti přirovnávají ztrátu bydlení ke společenské popravě, nebo společenské sebevraždě, neboť jejich pocity jsou srovnatelné s pocity odsouzence na smrt, doufajícího do poslední chvíle v milost, nebo odložení trestu. Nová situace je probuzením z dlouhotrvající neřešitelné krize. Jedinci si nedokážou poradit, je to pro ně velice stresující. Nejprve hledají pomoc u přátel, známých, nebo u charity. Mnoho z nich však nejsou informováni o tom, jaké mají možnosti pomoci, proto se propadají níže a níže. Přehnaná vděčnost za jakoukoliv pomoc, stud a snaha o skrytí bezdomovství jsou typickou reakcí. Anonymita velkoměsta, kam se stěhují, zamaskuje jejich selhání, mají zde více šancí na začátek nového života. To, že jedinec odmítá využití sociálních služeb, může být důsledkem toho, že se nechce ztotožnit se subkulturou bezdomovců. Alarmující fáze může trvat jeden až dva měsíce. Jedná se o nejvíce stresující stádium, kdy se jedinec dostává na pokraj zoufalství, má pocit, že situace bude krátkodobá, protože delší pobyt na ulici nelze přežít. Agrese, apatie, úzkost, vztek a deprese jsou charakteristickými reakcemi, jejichž prožíváním dochází k oslabení kognitivních funkcí. Obranné mechanismy, které pomáhají zmírnit negativní dopady situace na osobnost, se

objevují během hledání příčiny neúspěchu. Typickým jevem je lhaní, které má zakrýt selhání před ostatními a popírání některých informací. Některé vzpomínky mohou být vytěsňeny z vědomí. Obranným mechanismem spočívajícím v nalezení fiktivní příčiny stavu je racionalizace. Přesměrování viny za situaci na okolí, anebo projekce, která ukazuje na špatné charakteristiky v okolí, čímž zakrývá vlastní nelichotivé vlastnosti, jsou variantami racionalizace.

Do **fáze odporu** se jedinec dostává během několika měsíců pobytu na ulici, kdy v důsledku zklamání, že se život nevyvíjí správným směrem, dojde ke změně chování. Ulici stále považuje za provizorium, zkouší nové strategie, aby se odsud dostal. Čím delší je jeho pobyt na ulici, tím větší ponížení cítí a narůstá u něj vnitřní tenze, která je zmírňována obrannými mechanismy. Jedinec v tomto stadiu je ve složité situaci, snaží se o zachování zbytků sebe sama z předchozí doby a minulost umísťuje do pozitivního světla i za cenu útěku do fantazie. Každý další neúspěšný pokus o únik z bezdomovectví je útokem na jeho sebevědomí. Obává se dalšího zklamání, pomalu začíná věřit, že další pokus mu již nepomůže. Na ulici nalézá kamarády, známé, do kterých ať chce, nebo nechce, promítá své emoce. Tito ho pak ovlivňují a učí ho tomu, co se sami naučili. Vzhledem k tomu, že bezdomovec nemá možnosti udržet si své koníčky a sport, využívá aktivit, které mu nabízí okolí. Tímto může být konzumování alkoholu, drog, nebo jiné rizikové chování.

Fáze rezignace přichází v rozmezí dvou až pěti let života na ulici u jedince, jehož dosavadní pokusy o změnu byly neúspěšné. Podstatným znakem rezignace u bezdomovců je myšlenka, že ulice přestává být provizoriem a je domovem. Nalezený styl života začnou považovat za vyhovující a nechtějí ho měnit. Tvrzení o dobrovolnosti života na ulici je určitou psychologickou obranou sebepojetí, protože mu přináší uspokojení. Takto uvažující bezdomovec nese Seligmanův syndrom naučené bezmoci. Možnost změny života, může být ve fázi rezignace vnímána jako negativní, až stresující faktor. Dlouhodobý bezdomovec nachází jistá pozitiva v tomto životě, protože mu nic jiného nezbyvá. Možnost k návratu do společnosti postupem času mizí. (Marek, 2012)

6 BEZDOMOVCI Z PSYCHOLOGICKÉHO HLEDISKA

Za důsledek selhání v několika po sobě jdoucích krizích můžeme považovat ztrátu domova a propad na společenské dno. Toto selhání má svůj vývoj a ty nezákladnější příčiny bychom mohli nalézt při zvládnání, anebo nezvládnání prvních krizí již v dětství. Dle Marka (2012) ke generalizovanému selhání v podobě bezdomovství dochází v průběhu života a v různém věku. Samotný vývoj je jiný u mladých, dospělých a bezdomovců postproduktivním věku. Různé jsou také způsoby vyrovnání se krizí, tyto jsou závislé na vývojovém stupni, ve kterém se jedinec na ulici dostává. Ve způsobu a míře schopností, jak se o sebe postarat, se projevují generační rozdíly. Na ulici se setkáváme s regresí, tedy sestoupením na nižší vývojový stupeň. Dospělý začne mít sklon k rizikovému chování, které se podobá chování adolescenta.

Bezdomovství mladých - do 26 let

Svoboda je jejich nejvyšší hodnota. Dále je pro ně typická orientace na vrstevnickou skupinu a neochota řešit svoji budoucnost. Ulice se pro některé mladé stává náhradním prostorem k realizaci potřeb v případě, že jim rodinné prostředí toto neumožňuje. Bezdomovectví mladých bychom mohli umístit do jistého typu psychosociálního moratoria, kdy odmítají vstoupit do dospělého života, nebo toho nejsou schopni. Za příčinu své situace považují původní rodinu. Často mají rodiče, kteří by se o ně chtěli postarat, ale toto podmiňují dodržováním určitých pravidel. Protože je tato pravidla omezují, raději volí potencionální svobodu na ulici. Jak uvádí Marek (2012), pokud přece jen komunikují s rodiči, tak SMS zprávou, nebo emailem. Také využívají sociální sítě, kde se pokouší vyvolat zdání, že si žijí svůj vlastní život a že jsou zapojeni do společenského života.

Bezdomovství produktivního věku

Vágnerová (2004) poukazuje na skutečnost, že v tomto věku bývá bezdomovství chápáno jako negativní důsledek dlouhodobého osobního selhání jedince. Ten, kdo ztrácí domov v tomto věku, bývá posuzován jako nepřiměřeně riskující, nebo slabá osoba. Bezdomovství v tomto období je velice stigmatizující. Bezdomovec si neuvědomuje, že mohl svůj osud ovlivnit. Ztrátu domova prožívá jako neštěstí. Příčiny svého stavu hledá v osobním selhání, nebo v osudném zásahu zvenčí, nezávislým na svém rozhodnutí. Extrémem je, jestliže za příčinu považuje osobní selhání, to se pak nepokouší dostat z ulice a s bezdomovstvím

se plně identifikuje. Může být přesvědčen, že nemá právo ani schopnosti bydlet a pracovat jako ostatní lidé. Bezdomovství vnímá jako trest, kterým si má toto selhání odpracovat. (Mikulášek, 2010) V druhém případě, kdy bezdomovec obviňuje za svou situaci okolní společnost, se také může dostat do extrému. Má vysoké nároky na okolí, protože se cítí poškozen a bezdomovství může vnímat jako vyhnanství, které mu někdo způsobil nespravedlivě. Oba přístupy vyúsťují do stavu očekávání. V tomto období se bezdomovec hůře adaptuje na podmínky ulice, protože ztrácí své fyzické zázemí, ale i společenské postavení a dosavadní role. Bývá těžké je motivovat k návratu do společnosti. Mají problémy s navazováním nových kontaktů, procházejí krizí středního věku, která má nejrůznější podoby. Jedná se o bilanční krizi, na jejímž konci může jedinec odmítnout dosavadní způsob života a snaží se dohonit, co nestihnul. (Marek, 2012)

Bezdomovství v postproduktivním věku

Člověk v důchodovém věku spící na ulici vyvolává soucit a ukazuje na chybu sociálního systému. U mladých by měla tvořit podporu orientační rodina, do které se narodili a o starší by se měla postarat rodina prokreační, kterou založili. Příčiny nárůstu počtu bezdomovců, jak mladých, tak v postproduktivním věku je důsledkem celkové krize rodiny za posledních deset let. Hledání svobody, kterou dříve nepociťovali, je hlavní příčinou, proč se mladí dostávají na ulici. Naproti tomu starý bezdomovec zůstává na ulici, protože se odmítá vzdát určitého druhu autonomie.

Autonomie se skládá ze čtyř částí a je jistým druhem svobody

- Zdravotní autonomie – fungování jedince není omezeno zdravím, zejména jeho mobilita.
- Osobní autonomie – soběstačnost.
- Psychologická autonomie – rozhodování a orientace v situaci a reálných možnostech řešení.
- Sociální autonomie – je omezena výběrem lidí, se kterými může komunikovat.

Je několik způsobů adaptace na ztrátu autonomie. Jedním z nich je závislost na několika osobách, nebo na sociálním systému. V tomto případě se jedná o negativní styl adaptace.

Jejím opakem je zvýšená obranná aktivita, kdy si senior dokazuje, že ztracená autonomie je stále přítomná, např. prací. Svě okolí viní ze ztráty autonomie a je pak nepřátelský, anebo svádí vinu sám na sebe a vidí se jako starý a nemožný.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

7 VÝZKUM

7.1 Metodologie výzkumu

Praktická část umožňuje poodhalení skutečných problémů bezdomovců. Nejprve jsem se soustředila na dotazy týkající se minulosti, zjišťující pravděpodobné příčiny bezdomovství. Další jsou zaměřeny na současnost a mají přinést odpověď na to, jakým způsobem samotní bezdomovci vnímají jejich současný stav a co oni sami považují za příčinu svého bezdomovství. V poslední části se otázky zaměřují na budoucnost a možné řešení jejich situace

7.2 Výzkumný problém a cíle výzkumu

Výzkumný problém se zaměřuje na to, jak sami bezdomovci vnímají příčiny svého bezdomovství, týká se přímo života.

Cílem výzkumu je zjištění, co bezdomovci považují za příčinu své současné situace, jak ji vnímají a jaký mají pohled na budoucnost.

7.3 Druh výzkumu

Vzhledem k druhu výzkumného problému byl vybrán kvalitativní výzkum, protože podstatou tohoto výzkumu je prozkoumat do hloubky široce definovaný jev a přinést o něm maximální množství informací. (Švaříček, Šed'ová, 2007)

Kvalitativní výzkum „Vychází zejména z fenomenologie, která zdůrazňuje subjektivní aspekty jednání lidí, a tudíž kvalitativně orientované výzkumy připouštějí existenci více realit“. (Chrásková, 2007, s. 32)

Hypotézy či teorie, které vzniknou na základě kvalitativního výzkumu, není možné zobecnovat. Jsou platné jen pro ten vzorek, na kterém byla data získána. (Švaříček a Šed'ová, 2007)

7.4 Výzkumný soubor

Respondenti byli zvoleni metodou prostého záměrného výběru. Základním kritériem byla skutečnost, že všichni respondenti se zdržovali v okolí autobusového nádraží v Kroměříži a nevyužívají sociálních služeb

7.5 Metoda sběru dat

Jako metoda sběru dat byl použit polostrukturovaný rozhovor. „V polostrukturovaném rozhovoru má intervenující předem připravený seznam otázek. Způsob, forma odpovědí na tuto otázku zůstává volná. Respondent si sám může vybrat styl odpovědi.“ (Švaříček, 2007, s.18)

Metodu polostrukturovaného rozhovoru jsem spojila s metodou pozorování, neboť tyto dvě techniky spolu úzce souvisí a prolínají se.

Metoda pozorování je definována jako: „Technika sběru informací založená na zaměřeném, systematickém a organizovaném sledování smyslově vnímatelných projevů aktuálního stavu prvků, aspektů, fenoménů aj., které jsou objektem zkoumání“. (Reichel, 2009, s. 94)

Složení rozhovoru bylo respondentům sděleno a vysvětleno předem. Datum, místo a čas rozhovoru, stejně jako pohlaví, věk a jméno byly základními informacemi. Minulost, současnost a budoucnost jsou oblasti, na které byla zaměřena pozornost.

Otázky zaměřené na minulost mají za úkol zjistit, co přecházelo vyloučení. Zvláštní pozornost je zaměřena na rodinu, vztahy a vzdělání.

Rodina

Jaké jste měl dětství?

Jaká byla Vaše rodina?

Jaké jsou Vaše vzpomínky na rodinu?

Máte sourozence? Jak na ně vzpomínáte?

Udržujete se svoji rodinou kontakt?

Vztahy

Byl jste ženatý? Máte děti?

Jaké bylo Vaše manželství?

Máte se svými dětmi, nebo se svojí ženou kontakt?

Jak byl ukončen Váš vztah?

Co jste dělal potom?

Vzdělání

Jakou máte profesi a jakou školu jste vystudoval?

Pracoval jste ve svém oboru?

Jak dlouho jste pracoval?

Otázky zaměřené na přítomnost zjišťovali informace o finančních prostředcích, zaměstnání, bydlení, vztahům a odpovědnosti za současný stav.

Finanční prostředky

Odkud berete peníze?

Dostáváte důchod, nebo nějaké dávky?

Zaměstnání

Pracujete v současné době?

Máte legální práci?

Bydlení

Kde v současné době bydlíte?

Jak dlouho nemáte vlastní bydlení?

Jak k této situaci došlo?

Co Vy považujete za příčinu ztráty bydlení?

Využíváte služeb azylových domů, nocleháren apod.?

Proč jich nevyužíváte?

Vztahy

Máte kamarády, přátele?

Kdo Vám nejvíce pomáhá?

Odpovědnost

Myslíte si, že za současnou situaci si můžete sám?

Otázky zaměřené na budoucnost jsou poslední částí rozhovoru. Jejich cílem je zjistit, jak respondenti nahlíží na budoucnost, co plánují, jaká jsou jejich očekávání.

Co chcete dělat dál?

Myslíte si, že si můžete pomoci sám?

Jak?

Chtěl byste, aby Vám někdo pomohl?

Kdo?

7.6 Sběr dat

Data byla získávána během měsíce března 2013. Respondenti byli osloveni v okolí budovy nádraží v Kroměříži. Dva z rozhovorů byly poskytnuty ihned, s dalšími byla smlouvena schůzka. Všechny rozhovory byly realizovány mimo nádražní budovu tak, aby se eliminovaly rušivé vlivy. Respondenti byli ujištěni o anonymitě a byl jim vysvětlen účel výzkumu a jeho použití. Rozhovory byly nahrány na diktafon. K nahrávání rozhovoru neměli ovšem respondenti důvěru. Poskytnutí rozhovoru bylo podmíněno příslibem anonymity. Rozhovory byly poskytnuty ve třech etapách, konkrétně ve dnech doplnit 17 .3 . 2013, 24. 3. 2013 a 28. 3. 2013.

I. etapa

Po předchozím mapování situace, proběhl první rozhovor dne 17. 3. 2013 v Kroměříži na autobusovém nádraží. Po navázání prvotního kontaktu, byl respondent požádán o poskytnutí rozhovoru, byl mu vysvětlen účel výzkumu a použití získaných informací. Respondentem byl Zbyněk (52 let)

II. etapa

Dne 24. 3. 2013 byly uskutečněny na autobusovém nádraží v Kroměříži dva rozhovory. Oba respondenti byli opět po předchozím navázání kontaktu požádáni o poskytnutí rozho-

voru, kdy jim byly vysvětleny všechny okolnosti, které se ho týkaly. Rozhovor poskytl Milan (58 let) a Petr (56 let).

III. etapa

Další dva rozhovory se opět uskutečnily v Kroměříži na autobusovém nádraží dne 28. 3. 2013. Rozhovor poskytl Petr (56 let) a František (62 let). Oba respondenty doporučil a setkání s nimi domluvil pan Petr.

7.7 Charakteristika respondentů

Zbyněk 52 let – respondent č. 1

Zbyněk má vyšší štíhlou postavu. Oválný obličej s krátkými rozčuchanými vlasy a polodlouhými vousy. Je oblečen do zelených maskáčových kalhot a černé zimní bundy. Oblečení je špinavé, místy roztrhané. Na nohou má černé zimní boty. Je usměvavý, komunikativní. Z jeho dechu je mírně cítit alkohol. Byl ochoten rozhovor poskytnout, ale neměl důvěru k diktafonu. Během celého rozhovoru seděl opřený o lavičku a kouřil.

Milan 58 let – respondent č. 2

Milan je malého vzrůstu se silnější postavou. Má krátce střižené prošedivělé vlasy. Je bez vousů, oholen. Na sobě má modré manšestrové kalhoty a modrou bundu. Jeho oblečení je poměrně čisté. Působí tichým dojmem, odpovídá stručně. Během rozhovoru opírá lokty o kolena, dívá se téměř pořád na zem. Diktafon mu nevadí, ale vyžaduje znovu vysvětlení, týkající se použití rozhovoru.

Petr 56 let – respondent č. 3

Petr je tmavovlasý hubený muž s kudrnatými vlasy. Je průměrně vysoký. Nosí dioptrické brýle. Má na sobě zelený kabát, tzv. vařák a černé kalhoty. Má sebou větší cestovní tašku, kterou si stále přidržuje. Není moc komunikativní, ale s rozhovorem souhlasil. Zpočátku má problém s diktafonem. Po vysvětlení situace s nahráváním souhlasí. Jeho odpovědi jsou

hodně stručné. Během rozhovoru se opíral zády o lavičku a střídavě si dával nohu přes nohu.

Jiří 46 let – respondent č. 4

Jiří je štíhlý, vysoký asi 170 cm, má mírně prošedivělé světlé vlasy. Na tvářích má strniště. Je oblečen do riflových kalhot a černé zimní bundy. Oblečení je trochu obnošené a špinavé. Jiří je usměvavý, komunikativní. Během rozhovoru je uvolněný, ochotně odpovídá na dotazy. Opírá se o lavičku. Během rozhovoru se dvakrát zvedl z lavičky a stál. Během tohoto kouřil.

František 62 let - respondent č. 5

František je malé hubené postavy. Má delší šedivé vlasy a plnovous. Má oblečenou šedou zimní bundu a riflové kalhoty. Jeho oblečení je trošku špinavé, bunda je na několika místech roztrhaná. Na hlavě má černou čepici. Prsty zažloutlé od cigaret a neupravené špinavé nehty. Působí pohodovým dojmem. Při komunikaci se dívá po okolí, mluví nahlas.

7.8 Zpracování dat

Jako vhodná byla vybrána metoda zakotvená teorie. Cílem této metody je formulace nové hypotézy nebo teorie na základě získaných dat. Tato metoda se užívá k odhalení a porozumění podstaty jevů, o kterých toho ještě moc nevíme. Tímto je možné získat nové a neotřelé názory na jevy, o nichž toho moc nevíme. Polostrukturované rozhovory do podoby psaného slova byly převedeny pomocí transkripce. (Hendl,2005)

K ochraně jmen respondentů byla využita anonymizace dat, sloužící k ochraně jmen účastníků. Pravá jména byla nahrazena smyšlenými.

Poté bylo použito otevřené kódování, což je metoda, kde jsou data rozdělena na jednotky, které jsou nositeli informací pro okruh našeho zájmu. Tímto se tvoří kategorie, ke kterým přiřazujeme kódy, navzájem si podobné odpovídající stejnému jevu. (Švaříček, Šedřová, 2007).

Ke kódům bylo nutné se vracet, revidovat je a přejmenovávat podle potřeby. Pro lepší přehlednost byly řádky analyzovaného textu očíslovány, kdy před každé číslo řádku bylo umístěno první písmeno ze smyšleného jména respondenta.

8 VÝSLEDKY VÝZKUMU

Na základě vytvořených kódů a hledání jejich společných témat a provázaností, bylo vytvořeno následujících sedm kategorií potřebných k zodpovězení výzkumných otázek.

Kategorie č. 1 – Rodinné zázemí

Kategorie č. 2 – Živobytí, zabezpečení

Kategorie č. 3 – Střecha nad hlavou

Kategorie č. 4 - Nezájem o sociální služby

Kategorie č. 5 – Spřízněné duše

Kategorie č. 6 – Odpovědnost

Kategorie č. 7 - Co bude dál?

Kategorie č. 1 – Rodinné zázemí

Pro vytvoření této kategorie byly použity následující kódy:

Z5: trestání P7: přísný otec F3: direktivní otec M3: promiskuitní matka

Tato kategorie se zabývá minulostí se zaměřením na rodinu a dětství. Všichni respondenti uvádí, že měli obyčejné dětství. Nepřipouštějí si žádné abnormality. Na dětství vzpomínají převážně rádi. U žádného z respondentů se rodina nejevila jako dysfunkční. Všichni se zmiňují o hodné matce, ale také poukazují na skutečnost, že podstatnou roli v jejich rodinném životě hrál otec.

Zbyněk vzpomíná na trestání Z5: . . . , *tata byl přísný tak mě často bil*“. O přísném otci se zmiňuje i Petr P4 . . . *tata byl přísný* . . . František hovoří o otci jako o autoritě F7: .. *tata říkal: Zůstaňte tady* . Naproti tomu Milan poukazuje na absence otce v rodině M2: . . . *tatu ani neznám*. . . , a na promiskuitu matky M3: . . . *tahala se s chlapama*, zároveň ji však omlouvá M 3: . . . *ona byla hodná* . Výjimkou je Jiří, který své dětství hodnotí jako dobré, ale snaží si vzpomínky na rodinu vytěsnit J4: . . . *už si to moc nepamatuji*. . . .

Kategorie č. 2 – Živobytí, zabezpečení**Kódy charakterizující tuto kategorii**

Z:26 sběr železa, M 10: příležitostná práce, P:18 práce u sestry J 23: sběr lahví F 25: starobní důchod

Všichni respondenti si uvědomují nutnost práce. Někteří využívají příležitostných prací, ale nikdo z nich nemá legální práci. Zdroje jejich obživy jsou alternativní, jednou z možností je zpeněžení nalezených věcí, což by mohlo být v některých případech na pomezí zákona, zejména, se to týká sběru surovin. Někteří využívají popelnic a odpadkových košů k nalezení vratných lahví. Pouze jeden z respondentů pobírá starobní důchod.

Zbyněk nemá legální práci, vše je Z 17: „*na černo*“ a peníze dostává . . . „*na ruku*“, chodí Z 16: „*po fuškách*“, někdy také najde železo, tak ho jde prodat Z 20: . . . „*na šroťák*“. Naposledy byl zaměstnán před pěti lety. Na úřadě práce není evidován.

U Milana jsou hlavním zdrojem obživy M 10: . . . „*brigády*“, problémem je, že někdy nedostane za práci zapláceno. To lze přičíst také tomu, že se nejedná o legální práci. Žádné dávky, ani důchod nepobírá, ale je snahu si dávky vyřídit měl M 12: . . . „*byl sem se tam ptat, ale nedali . . .*“

Petr stejně jako Zbyněk a Milan nemá legální práci, také chodí na P 18: . . . „*brigády*“, ale stěžuje si, že . . . „*je toho málo*“, také pomáhá u sestry, která P 19: . . . „*spravuje v Třebeticích barák*“. V minulosti byl veden na úřadě práce a dostával dávky, ale teď je nepobírá P 21: „*nemám nic . . . už tam nejsou*“, protože už není evidován.

Jiří sice říká, že by chtěl pracovat . . . J 21: . . . „*umím hodně věcí*“ ale vzápětí se omlouvá, že nemůže, protože . . . J 19: „*sem byl zraněnej se žádama při nehodě*“ a nemůže dlouho stát. Žádné dávky nepobírá, protože . . . „*invalidku mi nechtěli dát*“. Jiří je výjimka, protože nevyžívá brigád ani příležitostných prací, spoléhá se jen na Františka . . . „*J:23 nemám žádné peníze, chodím tady s Frantou, ten je nějak sežene*. Ruku k dílu ale přiloží . . . „*sbíráme lahve, železo*“

František jako jediný pobírá starobní důchod, jak uvádí F 14: . . . „*vyřídil jsem si předčasný*“. I přesto by chtěl pracovat, ale říká, že F 13: . . . „*není práca*“ Společně s Jiřím sbírá lahve a železo.

Kategorie č. 3 – Střecha nad hlavou

Použité kódy

Z 27: chatka, M22: bydlení u kamaráda, P 24: soužití s bratrem F 23 : bratrova chatka

Stejně jako každý z nás, tak se i respondenti snažili najít si střechu nad hlavou. Ani jeden z nich nežije tzv. „na ulici“. V této oblasti měli všichni štěstí. Jeví se však relativně spokojeni, i když nemají jistotu stálého dlouhodobého bydlení.

Zbyněk bydlí Z27: „...v chatce u bráchy za barákem“. Přestože by mohl bydlet přímo u bratra, čímž by měl zaručený lepší komfort, tak odmítá Z 28: „...chcu mít svůj klid ..“. V minulosti bydlel u rodičů a pak si našel práci, kde Z17: „dali mi tam ubytovnu ..“ Když se chtěl pak vrátit domů, tak Z 30: „. . .se neměl kam vrátit.“ Jeho rodiče už nežijí.

Vzhledem k tomu, že Milan vyrůstal jako jedináček a matka už nežije, nepřichází u něj v úvahu poskytnutí přístřeší od nejbližší rodiny. Bydlí tedy M 13: „. .u kámoša na baráku.“ Přestože jistotu bydlení nemá, protože neví : M 25: „. . . když mě tam nechá.“ v budoucnu u sebe bydlet, o své vlastní bydlení nemá zájem. Na otázku, zda by nechtěl najít práci a své vlastní bydlení odpověděl M 29: „, asi né“.

Poměrně dobře má vyřešenou otázku bydlení respondent Petr, který bydlí u bratra v domě. Vzájemně si dělají společnost, protože jeho brat je vdovec a žil by jinak sám. Přestože někdy spolu mají konflikt P24: „někdy se aj hádáme ...“ jejich soužití hodnotí jako P 24: „, dobré „

Jiří bydlí J 24: „U Franty“, jak uvádí, vlastní bydlení nikdy neměl.

Kategorie č. 4 - Nezájem o sociální služby

K uvedené kategorii se vztahovaly kódy:

Z 34: režim, M 19: odmítání J 29: zákazy P 28: upřednostnění bratra F 23:stud

V souvislosti s bydlením nevyužívá žádný z respondentů státních ani charitativních služeb. Nemají o služby zájem. Upřednostňují jiné možnosti bydlení, nejlépe u příbuzných, nebo známých. Je možné, že podstatná je pro ně přítomnost osoby, se kterou bydlení sdílejí. Ve

dvou případech mají s využíváním služeb azylových domů, nebo nocleháren zkušenost, která je však negativní. Svou roli zde hraje i nezávislost. Tato zařízení mají svá daná pravidla, režim, který nejsou většinou bezdomovci schopni dodržet, anebo jej vůbec nechtějí akceptovat.

Zbyněk ke službám azylových domů, nebo nocleháren uvádí Z 33: . . . „*tam bych nešel, to se nedá*“, což odůvodňuje příležitostnými pracemi, kdy pracuje dlouho a nestihl by tam přijít, protože . . . „Z 34: . . . „*je to tam nějak na hodiny, nestihl bych to*“ je tedy zřejmé, že hlavním důvodem nevyužívání těchto služeb je určitý režim zařízení.

Milan v minulosti využil azylového domu, nebo noclehárny, ale nemá nejspíš s těmito zařízeními dobré zkušenosti, protože jejich další využití naprosto odmítá M 19: . . . „*už bych tam nikdy nešel*“ nelíbilo se mu tam. Jako důvodu uvádí e M 20: . . . „*prostě se mi tam nelíbilo*“, uzavírá Milan.

Petr rovněž zcela rezolutně odmítá služby azylových domů, nebo nocleháren P 28: . . . „*tam bych ani nešel*“ využívá raději pomoci svého bratra s odůvodněním . . . „*lepší je to u bráchy*“

Jiří v minulosti využil výše zmiňovaných služeb J 27: „*Na zimu sem byl párkrát v Brně v azyláku*“, jeho zkušenosti jsou však negativní, což vysvětluje problémy s dodržováním režimu zařízení . . . „*nemohli jsme tam kouřit a pít, nic . . .*“

František také zcela jednoznačně využívání služeb azylových domů, nebo nocleháren odmítá F 17: . . . „*mám chatu, nešel bych tam* v minulosti bydlel po kamarádech , za což se stydí „*to byla ostuda*“

Kategorie č. 5 – Spřízněné duše

Nejpodstatnější kódy vztahující se k spřízněným duším:

Z 36: bratrova pomoc, M 23: kamarád, P29: sestra, J 30: přítel, F 30: bratr

Všichni respondenti mají někoho, kdo jim podává „pomocnou ruku“, jedná se nejčastěji o sourozence, nebo přátele. Popis jednotlivých úryvků rozhovorů nám pomůže jejich situaci objasnit.

Zbyňkovi poskytuje ubytování a někdy i stravu bratr Z 36: „*Tak brácha mě jako nechal tu chatku a někdy mi dává aj jídlo*“. Mohl by u bratra bydlet i natrvalo, ale odmítá s odůvodněním Z 28: „*chcu mít klid*“. Bratr mu vyčítá alkohol Z 29: „*že chlastám a ták*“. I přestože Zbyňk odpovědnost za situaci, že je bez domova, připisuje zejména bratrovi, uvádí, že nejvíce mu pomáhá Z 36: „*... brácha ..*“ Zbyňkova fixace na bratra je však podmíněna poskytováním bydlení, protože by chtěl, aby mu někdo pomohl Z 44: „*To bych chtěl nó*“ . , ale možnost si pomoci sám spíše nepřipouští Z 43: „*To nevím, asi né*.“

Jediný Milan, nemá sourozence a matka již nežije, spoléhat se může tedy jen na podporu cizích. Má kamaráda M 22: „*Ivana . . . u kterého býva*“ který mu ale také pomáhá tím, že M 23: „*... shání kšefty..*“ Jistotu dlouhodobějšího bydlení ale nemá, protože s obavami uvádí: M 25: „*budu dál u Ivana, jestli mě nechá*.“

Petrovi podává pomocnou ruku sestra, která mu P 29: „*dává někdy peníze, . . P 30 kupuje ...oblečení a dává . .jídlo*.“ Také mu chtěla pomoci najít bydlení a práci to Petr však odmítá: P 37: „*... to tak nechám asi*.“ O sestře mluví hezky P 29: „*... ona je hodná*“ ale nemá na Petra takový vliv, aby se snažil svoji situaci změnit. To je ovlivněno tím, že bydlí s bratrem.

Jiří má sourozence, ale nechce se s nimi stýkat, protože ho, jak se vyjádřil J 9: „*... vokraddi na dědictví*“ . S rodiči také není v kontaktu, neví ani, zda žijí? Jako toho, kdo mu nejvíce pomáhá, označil svého kamaráda Františka, u kterého bydlí. Nejdůležitější formou pomoci jsou pro něho informace, neboť František J 31: „*...ví, kde se dá všechno zehnat*“ . Jejich soužití jim vyhovuje, protože na otázku, zda by chtěl pomoci s tím jak teď žije, Jiří uvádí J 37: „*já žiju dobře*“

Františkovou oporou je také bratr. V otázkách týkající se minulosti, ho často zmiňuje Mají spolu dobrý vztah říká o něm F11: „*...on je dobrej jako ..*“, ale nemá rád jeho ženu F11: „*ona je taková p ..*“ . S bratrem si vzájemně vypomáhají. Se svým synem se František nestýká. Vzhledem k tomu, že pobírá důchod a má tedy finanční prostředky, i on sám podává mocnou ruku Jiřímu, jak je uvedeno výše.

Kategorie č. 6 – Odpovědnost

Stěžejními pro tuto kategorii byly:

Z 38: bratrova vina Z 35: dluhy, M 18: ztráta zaměstnání, J 26: ztráta práce a bydlení F 34: rozvod

Tato kategorie je zaměřena na zjištění příčin – okolností, které vedly ke ztrátě bydlení – domova, tak, jak je vidí sami respondenti.

Zbyněk připouští, že si za současnou situaci může také sám, protože má Z 35: . . . „ty dluhy“. hlavně poukazuje na skutečnost, že má . Obviňuje bratra Z 38: *za to může brácha. Zdědil byt a já nemám nic.* Překvapivé je, že ačkoliv viní bratra ze současné situace, využívá jeho pomoci a jsou spolu v kontaktu. Z domova od rodičů odešel sám, dobrovolně, protože měl dluhy a pořád ho někdo . Z 15: „*naháněl*“ a on nechtěl „otravovat rodiče“

Pro Milana je hlavní příčinou ztráty bydlení, ztráta zaměstnání, protože M 33: . . . „*pak už nebyly peníze*“ . . . a protože . . . „*dlužil*“ nájemné, byt mu M 31: „*sebrali*“.

Petr považuje za hlavní příčinu ztráty bydlení . P 36: . . . „*dluhy*“ především . P 37: . . . „*na pojištění*“. Od rodičů se odstěhoval dobrovolně, protože otec P 9: „*furt buzeroval*“ a Petr se odmítal mu podřídit a proto radši z domu odešel.

Jiří vlastní bydlení nikdy neměl. Poté, co odešel z domova, bydlel J 12: „*na ubytovně*“, tu převzal nový majitel, po propuštění z práce J 16: „*šel do Brna hledat práci*“, ale nic nenašel. Za hlavní příčinu ztráty bydlení považuje J 26: . . . „*propuštění z práce a konec ubytovny*“

Nevěra a následně rozpad manželství jsou považovány za příčinu ztráty bydlení u Františka, F 21: „*manželka mě vyhodila*“, odchod z domova zřejmě nebyl dobrovolný. . . . „*musel sem jít*“. Situace nebyla pro něj jednoduchá, společně vychovávali syna, situaci odlehčuje slovy . . . F 22: . . . „*kluk už byl velký*“

Kategorie č. 7 - Co bude dál? Pomůže mi někdo?

Kategorie byla vytvořena na základě uvedených kódů:

Z 44: smíření, M 29: odevzdání P 34: rezignace, J 35: přání, F 37: spokojenost

Každý z nás má o budoucnosti určitou představu. Máme svoje cíle, sny, touhy. V případě bezdomovců lze vypořádat určitou rezignaci, možná i lhostejnost. Když už mají plány do budoucnosti, tak jen ve velmi krátkém horizontu. Někteří z respondentů vůbec nepřipustili možnost, že by jim kdo mohl pomoci.

Zbyněk se otázkou své budoucnosti nejspíš vůbec nezabývá Z 41: . . . „*tak to nevím*“ , Z 42: . . . „*fakt nevím no*“. Možnost, že by si z dané situace mohl pomoci sám, odmítá. Druhou variantu pomoci, tedy od někoho dalšího by však uvítal Z 44: „*To bych chtěl*“, ale nevěří, že by se to vůbec mohlo stát.

Milan nad svou budoucností neuvažuje M 26: „*nevím*“, je zde patrná rezignace . . . „*jestli neumřu*“ a to i přesto, že není nemocen. Pomoc sám sobě, nevidí jako možné řešení jeho současné situace, nevěří si M 29: . . . „*to asi ne*“, rovněž odmítá připustit, že by mu mohl někdo jiný pomoci.

Petr také nad budoucností nepřemýšlí P 32: . . . „*to už tady nebudu*“. Můžeme zde vycítit nechuť do života, pasivní odmítání budoucnosti . . . P 34: „*do padesátky mi to stačí a pak bude konec* . . . “. Pomoci si sám sobě odmítá P 36: „*asi ne, už to tak nechám*“ stejně jako nepřipouští možnost pomoci od kohokoli jiného.

Jiří vnímá budoucnost ve velmi krátkodobém horizontu J 35: . . . „*pudem s Frantou na pivo*“, ale má přání „*jet taky do Anglie*“, protože se mu jeví jako příležitost najít si zaměstnání . . . „*tam by se nějaká práce sehnala*“ Se svou současnou situací je spokojen J 37: „*já žiju dobře*“. Připouští, že ze situace je možné východisko, které však podmiňuje finančními prostředky, protože je však nemá, uvádí odevzdaně „*tak to asi nepude*.“ Pomoc někomu druhému vylučuje J 40: . . . „*nikoho nemám, jenom Frantu, ten mi pomáhá moc*“

František neplánuje změnu. . . F 35: „*budu tak, jak teď, mám důchod*“. Svoji budoucnost vnímá krátkodobě, těší se na příchod jara a F 37: . . . „*je mi dobře*“.

9 SHRNUTÍ VÝZKUMU

Výzkum je zaměřen na zjištění skutečností, co sami bezdomovci považují za příčinu své současné situace, jak ji vnímají a jaký mají pohled na budoucnost. Jen velmi těžko bychom mohli určit jeden důvod, který zapříčinil situaci, která směřovala k bezdomovectví. Příčiny jsou individuální. Možné příčiny lze vyzorovat už v dětství, kde je patrný negativní vliv autoritativních a přísných otců, anebo úplná absence otce. Tyto okolnosti ztížily vývoj schopností, které jsou důležité pro jednání s ostatními a komunikaci s okolím. Omezení, nebo úplná absence těchto schopností je jednoznačně komplikací sociálních vztahů, jejichž důsledky můžeme nalézt jak v osobním, tak i v profesním životě. O tomto svědčí také fakt, že ani jeden z respondentů nemá v současné době partnerský vztah. Pokud přesto nějaký partnerský vztah v minulosti měli, tak se postupem času rozpadl. Navzdory tomu, že nemají partnerské vztahy, téměř všichni udržují kontakt se svojí nukleární rodinou.

Ztráta zaměstnání je další možnou příčinou bezdomovství, dochází tím k postupné ztrátě pracovních návyků a zejména ke ztrátě sebedůvěry. Sběr surovin, lahví a příležitostné stavební práce jsou typickým zaměstnáním. O legální práci nejeví zájem z důvodu, že jsou zadlužení a mají obavy, aby o vydělané peníze nepřišli.

Žádný z respondentů nevyužívá v současné době služeb azylových domů, popř. nocleháren. Hlavním důvodem je skutečnost, že všichni mají možnost bydlení u osob jim blízkým. V minulosti využil těchto služeb pouze jeden respondent, ale nebyl s nimi spokojen. Podstatnou roli v odmítání využití nabízených služeb hraje také režim zařízení, určitá pravidla, která nejsou ochotni dodržovat.

Přítomnost je pro respondenty nejdůležitější. Otázka budoucnosti je pro druhořadá, nemají žádné plány. Se svou situací se zdají smířeni.

ZÁVĚR

„ Volnost člověka je omezená. Nejsme osvobozeni od životních podmínek, máme však svobodu zaujímat k min postoje. Podmínky nás tedy nepodmiňují zcela. V daných mezích záleží na nás, zda se jim podrobíme a vzdáme se, anebo ne. V těchto mezích máme také možnost postavit se nad podmínky.“ (Plamínek, 2004, s. 8) Tato volně přeložená zkušenost Viktora Emila Frankla, kterou Plamínek ve své knize Sebeřízení uvádí, vystihuje problém bezdomovství u hlediska psychologie osobnosti. Osobnost bezdomovce bohužel není schopna žádného sebeřízení. Prostředí, v němž vyrůstáme, nás postupně a nekompromisně utváří. Nicméně, záleží spíše na osobnostních vlastnostech jedince, které nám pomáhají vyrovnat se s životními překážkami. K zlatému fondu schopností, jak je uvedeno v teoretické části, k tomuto zlatému fondu schopností patří tyto dovednosti jedince: propojené myšlení a jednání, vědomí rizika, sebemotivace, vědomí odpovědnosti, suverenita, sebeorganizace a sebeřízení, sebevnímání a sebereflexe, radost ze života a optimismus, schopnost autentického vyjadřování, snášení stresových situací, orientace na cíl a výsledek a ochota učit se přijímat změny. S politováním lze na základě závěrů výzkumu konstatovat, že veškeré tyto „zlaté schopnosti“, které mj. dokážou udržet jedince na trhu práce, nejsou osobnosti bezdomovce vlastní. Zejména ochota přijímat změny a schopnost sebeorganizace a sebeřízení včetně zvládání zátěžových situací jsou schopnosti, které těmto osobnostem zcela chybí.

Hypotetická úvaha o osobnosti bezdomovce jako osobnosti spíše labilnější, pasivní, emocionálně založenou, s chybějícím reálným pohledem na skutečnost se v podstatě potvrdila, což by bylo ale nutné ověřit kvantitativním výzkumem a určitě by bylo zajímavé srovnání názorů bezdomovců s názory ostatní veřejnosti na možné příčiny vzniku bezdomovství.

V úvodu jsem popsala příběh padesátileté kamarádky, která se cítí být suspektní bezdomovkyní, protože nemůže dosáhnout na vlastní bydlení, což vidí jako velký problém v seniorském věku. Je možné, aby se stal bezdomovcem jedinec, který si svoji situaci plně uvědomuje, je odolný vůči zátěži a na rozvoji svých schopností stále pracuje? Podle výsledků výzkumu nikoliv. Otázkou ovšem zůstává, jaký dopad může mít na resilienci jedince dlouhodobě nepříznivá finanční situace a nezaměstnanost, která je v naší společnosti stále hrozivější. Zakotvenou teorii o příčinách bezdomovství v osobnosti jedince se sice nepodařilo vyvrátit, nicméně společnost by si měla vzdor současné teorii uvědomit další

hrozící rizika případného bezdomovectví, které může postihnout generaci dnešních padesátníků.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] ČAČKA, Otto. *Psychologie vrstev duševního dění osobnosti a jejich autodiagnostika*. Vyd. 3., opr. Brno: Doplněk, 2002, 382 s. ISBN 80-723-9107-0.
- [2] HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ-CÍSAŘOVÁ. *Psychologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000, 774 s. ISBN 807178303x
- [3] HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 407 s. ISBN 8073670402.
- [4] HRADECKÁ, Vlastimila a Ilja HRADECKÝ. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. [1. vyd.]. Praha: NADĚJE, 1996, 107 s. ISBN 80-902-2920-4.
- [5] CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, 265 s. ISBN 9788024713694.
- [6] KELLER, Jan a Petr NOVOTNÝ. *Úvod do filozofie, sociologie a psychologie: nové pohledy společenských věd : učebnice pro studenty gymnázií a zájemce o vysokoškolské humanitní vzdělávání*. Vyd. 1. Liberec: Dialog, 2008, 219 s. ISBN 9788086761817.
- [7] KREBS, Vojtěch. *Sociální politika*. 3. přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2005, 502 s. ISBN 8073570505.
- [8] MAREK, Jakub, Aleš STRNAD a Lucie HOTOVCOVÁ. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012, 175 s. ISBN 9788026200901.
- [9] MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakl., 1999, 248 p. ISBN 80-858-5061-3.
- [10] MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 351 s. ISBN 807367002x.
- [11] NAKONEČNÝ, Milan. *Encyklopedie obecné psychologie*. 2., rozšířené vyd., v Akademii vyd. 1. Praha: Academia, 1997, 437 p. ISBN 80-200-0625-7.
- [12] PLAMÍNEK, Jiří. *Seberřízení: praktický atlas managementu cílů, času a stresu*. 1. vyd. Praha: Grada, 2004, 182 s. ISBN 80-247-0671-7.
- [13] PRŮDKOVÁ, Táňa a Přemysl NOVOTNÝ. *Bezdomovectví*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008, 93 s. ISBN 9788073871000.

- [14] REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009, 184 s. ISBN 9788024730066.
- [15] ŘEZÁČ, Jaroslav. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998, 268 s. ISBN 8085931486.
- [16] ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti: [obor v pohybu]*. Vyd. 5., rozš., V Grada Publishing 1. Praha: Grada, 2007, 196 s. ISBN 9788024711744.
- [17] SLAMĚNÍK, Ivan a Jozef VÝROST. *Aplikovaná sociální psychologie II*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2001, 260 s. ISBN 8024700425.
- [18] SMĚKAL, Vladimír a Rudyard KIPLING. *Víš, jak žít?: osm úvah nad básní R. Kiplinga "Když--" o vedení dobrého života*. Brno: Cesta, 2006, 59 s. ISBN 80-729-5089-4.
- [19] STEFAN MÜHLEISEN, Nadine Oberhuber a [přeložila Iva MICHŇOVÁ]. *Komunikační a jiné měkké dovednosti: soft skills v praxi*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-802-4726-625.
- [20] ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka. *Přehled sociální psychologie*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, 181 s. ISBN 80-244-0150-9.
- [21] ŠNÝDROVÁ, Ivana. *Psychodiagnostika*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008, 143 s. Psyché. ISBN 978-802-4721-651.
- [22] ŠVARŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 377 s. ISBN 9788073673130.
- [23] TOMEŠ, Igor. *Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost*. 2. přeprac. vyd. Praha: Socioklub - Sdružení pro podporu rozvoje teorie a praxe sociální politiky, 2001, 262 s. Sešity pro sociální politiku. ISBN 80-864-8400-9.
- [24] VACÍNOVÁ, Tereza a Otakar FLEISCHMANN. *Vybrané psychologické aspekty terénní sociální práce*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 2006, 143 s. ISBN 80-704-4769-9.
- [25] VÁGNEROVÁ, Marie. *Základy psychologie*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2004, 356 s. ISBN 80-246-0841-3.
- [26] VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 3., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2004, 870 s. ISBN 8071788023.

- [27] VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2002, 444 s. ISBN 8071786780.
- [28] VÝROST, Jozef. *Sociální psychologie*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Editor Ivan Slaměník. Praha: Grada, 2008, 404 s. Psyché (Grada). ISBN 978-802-4714-288.
- [29] *Zdravotní stav populace bezdomovců v ČR a jeho determinanty I.: (bezdomovství v zrcadle veřejné politiky)*. Kostelec nad Černými lesy: Institut zdravotní politiky a ekonomiky, 2004, 102 s. Zdravotní politika a ekonomika, č. 7/2004. ISBN 80-866-2535-4.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Rozhovor č. 5

PŘÍLOHA P I: ROZHOVOR Č. 5

Rozhovor č. 5 – František

Místo: autobusové nádraží v Kroměříži

Datum a čas: 24.3.2012 v 14:00 hod.

Jméno: František

Věk: 62 let

Místo, kde se zdržuje: Vážany – místní část Kroměříže

Působení rušivých vlivů – během rozhovoru, kolem projelo několik autobusů. Respondent vždy zvedl ruku na pozdrav řidiči.

Odkud jste?

F 1: Z Kroměříže, mám bráchu tady, tata ještě žije, my žijem dlouho. Tatovi bude devadesát

Můžete mi říct, jaké jste měl dětství?

F 2: No, normální, tady sme bydleli ve Vážanech, chodil sem do školy a pak sem se vyučil.

F 3: Sem malíř pokojů, ale sem chtěl být automechanik, ale nebylo místo, tak mě tata dal na

F 4: malířa. Tak sem dělal pro město. Tam sem maloval, dělal zednickou a pak aj obkládal,

F 5: všechno umím

Jaká byla Vaše rodina?

F6: Byli jsme dvě děcka, já a brácha, hráli sme fotbal tady v Kroměřížu, nás chtěli aj do Brna, F7:bráchu do Sparty dorostu, my sme nechtěli, tata říkal, zůstaňte tady, aj maturitu sem si F8:mohl udělat. Na městě chtěli, ať mám maturitu, ať můžu dělat mistra. A pak sem stejně F9:dělal mista a maturitu sem neměl. . Měli jsme hospodářství, tata měl kus lesa tam. Brácha F10:tam má furt zahrádku s chatkou. Tam přespávám. Brácha mě tam nechává, ale nesmí to F11:vědět jeho manželka. Ona je taková p . . . však víte. Kvůli ní sem se vlastně rozvedl. F12:Pořád byla s mojou, pomlouvala a pak si našla borca od vedle, co opravoval ty auta, to F13:sem chtěl taky

Rodiče, ještě žijí, jste s nimi v kontaktu?

F 14: Maminka už umřela , a tata je v domově důchodců,u Morkovic, on už nechodí. Oni

F 15:prodali ten barák a brácha si postavil dílnu. Každý jsme něco dostali a moje manželka

F 16:má byt, co jsme měli koupený. To sem jí nechal. Má tři děcka, Vašek je můj, někdy ho

F 17: potkávám, on má maturitu, je šikovnej.

Kdy jste odešel od rodičů?

F 18: Hned od osmnácti sem tam nebyl, šel sem na ubytovnu, po vojně sem se oženil bydlel

F 19:sem v bytě, co sem dostal od města, dělal jsem pro ně, nejdřív jsme měli garsonku a

pak F 20: dva plus jedna a pak jsme to koupili, jak se to prodávalo. Jezdil pak na montáže a

F 21:manželka si vlastně našla toho borca

Co bylo pak?

F 22: Nic,šel sem, kluk už byl velkej, ale to brácha měl tu zahradu, pomáhal jsem mu stavět

F 23:chatku, Spával jsem u kamarádů. To byla ostuda. Tak teď už asi deset roků možná i víc, F 24:jsem na té zahradě. Mám tam kamna, zajdu na dřevo.

V současné době pracujete?

F 25: Není práce,ale chtěl bych, ještě že mám důchod, vyřídil jsem předčasný

Jste s bratrem v kontaktu?

F 26: Jo, sem, pomáhám mu, on mě nechává v chatě, taky mi tam nosí pivo

Jak došlo k tomu, že nemáte vlastní bydlení?

F 27: Už sem to říkal, musel sem jít, manželka mě vyhodila

Využíváte služeb azylových domů, nebo nocleháren?

F 28: Né, mám chatu, nešel bych tam . . .(kroutí hlavou)

Máte nějaké kamarády, přátelé?

F 29: JÓ hodně, mám Jirku, žije se mnou a pak v hospodě mám kamarády, někdy mi kupují F30: pivo a mám bráchu

A kdo Vám nejvíc pomáhá?

F 31: S čím?

Myslím s penězi, nebo Vám důchod stačí?

F 32: Mě to stačí, sbíráme flašky kolem popelnic a ta kželezo, někdy pomáháme bráchovi a

F 33: on nám dá peníze

Myslíte si, že za současnou situaci si můžete sám?

F 34: No to spíš manželka, kdyby se nerozvedla, ale odešel sem a sem sám . . . tak že asi jo

A co chcete dělat dál?

F 35: Nic. Budu tak jak teď, mám důchod, tak co?

Myslím v budoucnosti, třeba za měsíc, za rok, za dva, za pět?

F 36: To nevím, za chvíli bude venku už teplo, budeme sbírat s Jirkou šrot

A chtěl by jste, aby Vám někdo pomohl?

F 37: Nechtěl, je mi dobře

Tak moc děkuji za rozhovor.